

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VINA, OČIŠTĚNÍ A ODPUŠTĚNÍ

VERONIKA SLEZÁKOVÁ

KATEDRA TEOLOGICKÉ ETIKY
VEDOUČÍ PRÁCE odb. as. PAVEL KAŘKOVSKÝ, Dr.
STUDIJNÍ PROGRAM EVANGELICKÉ TEOLOGIE
PRAHA 2016

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Vina, očištění a odpuštění“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím s tím, aby tato práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

Praha 2016

Veronika Slezáková

Anotace

Tato práce se zabývá pojednáním o vině, očištění a odpuštění. Na základě studie textu Karla Jaspersa, Boženy Komárkové, Martina Bubera a Helmuta Webera dojdeme k porozumění tématu viny, odpuštění a očištění z hlediska filosofického a teologického. Také se seznámíme s další problematikou, která souvisí s tématem práce, a to například s pojetím lítosti, pokání či obrácení.

Díky získaným poznatkům chci dospět k porozumění viny v pojetí Bernharda Schlinka v románu Předčítač. Nejen k tomu, jak chápe vinu, ale také jaké východisko se smířením s proviněním nastiňuje.

Klíčová slova

vina, očištění, odpuštění, svědomí, nacismus, zodpovědnost, úmysl, pokání, lítost, bezpráví, obhajoba

Summary

This bachelor thesis deals with the conceptions of Guilt, Purification and Forgiveness. Based on the study of the writings of Karl Jaspers, Božena Komárková, Martin Buber and Helmut Weber, the thesis comes to an understanding of the issues of guilt, forgiveness and purification in both philosophical and theological terms. Furthermore, this work introduces other issues that relate to the chosen topic, for example, the concepts of Repentance, Penance and Conversion.

Thanks to the acquired findings, I want to come to an understanding of the concept of guilt in Bernhard Schlink's novel The Reader. This thesis is concerned with Schlink's comprehension of guilt as well as with the foundation for reconciliation with guilt that Schlink outlines.

Key words

guilt, purification, forgiveness, conscience, Nazism, responsibility, intention, repentance, sorrow, injustice, defence

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce odb. as. Pavlu Keřkovskému Dr. za projevenou ochotu; a za čas a pomoc, které mi věnoval. Poděkování patří také mé rodině a přátelům, kteří mě podporovali a dodávali sílu práci dopsat. Děkuji.

Obsah

Úvod.....	5
Karl Jaspers- Otázka viny	6
Čtyři pojmy viny	6
Martin Buber- Vina a pocit viny	19
Helmut Weber- Cesta k pozitivní odpovědi překonáním viny obrácením a odpuštěním	22
Božena Komárková- Dluh a vina	31
Bernhard Schlink- Předčítač.....	34
Děj.....	35
Provinění	36
Proces	37
Vězení	42
Závěr	52
Zdroje	56

Úvod

Cílem mé práce s názvem „Vina, očištění a odpuštění“ je seznámení se s pojetím viny a odpuštění za pomoci analýz filosofických a teologických textů, protože vina náleží mezi obecné fenomény a netýká se pouze lidí s náboženským smýšlením. Porozumění vině je možné jen mezioborovým zkoumáním. Podobně je tomu tak i s fenomény odpuštění a očištění. Jedná se o text Karla Jasperse- Otázka viny (příspěvek k německé otázce), Helmuta Webera- Cesta k pozitivní odpovědi překonáním viny obrácením a odpuštěním, Boženy Komárkové- Vina a dluh a Martina Bubera- Vina a pocit viny. Na základě takových poznatků a analýz bych ráda dospěla k porozumění viny v pojetí Bernharda Schlinka v knize Předčítač. Dále bych ráda naznačila rozdíl pojetí očištění a odpuštění, a který z termínů je Schlinkovi bližší. Jak rozumí vině? Jaké východisko k odpuštění předestírá a je takové východisko adekvátní? Proč hlavní hrdinka jeho knihy dospěla pouze k prvnímu kroku přijetí viny a nedospěla ke kroku přijetí odpuštění či očištění?

Celá práce je členěna do pěti hlavních oddílů. První čtyři části se zabývají analýzami výše zmíněných textů a čtvrtá je věnovaná knize Předčítač.

Pro práci s knihou Bernharda Schlinka- Předčítač je důležité seznámit se s tím, jak s beletrizovaným textem pracovat. Pro správný přístup k literárnímu dílu mi pomohlo seznámení se s literární kritikou z děl Manfreda Oeminga- Úvod do biblické hermeneutiky, Petra Pokorného- Hermeneutika jako teorie porozumění a Terryho Eagletona- Úvod do literární teorie. Především pohled na společný vztah autora a recipienta k věci, kdy vzájemně odkývají společný svět.

Karl Jaspers- Otázka viny

První analýza mé práce vychází z knihy *Otázka viny* Karla Jasperse. Tuto knihu sepsal v roce 1946 a nyní se řadí mezi mnohé učebnice mravního vědomí a etiky vůbec. Jaspersovu *Otázku viny* jsem si vybrala především proto, že se zabývá otázkou provinění za druhé světové války, stejně jako Bernhard Schlink v knize *Předčítač*. Dále Jaspersova strukturalizace viny udává základní přehled o tom, s jakou vinou se lze v životě setkat.

Čtyři pojmy viny

První kapitolu Jaspers pojmenoval **Schematika rozlišení**. V té dělí vinu na čtyři typy. Na vinu kriminální, politickou, morální a metafyzickou. Tímto rozdělením se snaží o představení tématu viny formálním způsobem. Struktura, jakou užívá pro seznámení nás s různými pojmy viny je čistě pro formalitu. Jednotlivé viny spolu souvisejí nebo se navzájem doplňují, takže je nelze zcela oddělit. Z každého jednotlivého typu provinění se ukazují skutečnosti, z nichž vyplývají důsledky pro pocit viny spjaté s dalšími typy viny.

Prvním typem, který Jaspers představuje je **vina kriminální**, zločin. Popisuje ji jako porušení zákonů, které může být objektivně prokázáno a souzeno. Instancí, která určí míru provinění a způsob trestu, je soud. Míru provinění určuje na základě prošetření případu dle stanovených pravidel a vydá rozsudek úměrný pachatelově činu. Celý proces probíhá při soudním jednání.

Druhým typem, o kterém Jaspers hovoří, je **vina politická**. Charakterizují ji činy státníků, ačkoliv i my jako občané neseme jistou dávku odpovědnosti za to, jakou vládu volíme. Instancí, která posuzuje míru viny, je moc a vůle vítěze. Posuzování viny je závislé na normách, jako je přirozené a mezinárodní právo. Důsledkem této viny je náprava a ztráta nebo omezení politické moci a politických práv. Extrémnějším důsledkem této viny může být zničení, vyhlazení či deportace obyvatel.

Politické chování si jako obyvatelé utváříme každodenním jednáním, přesněji každodenním životem. Politické chování dává vznik politickým poměrům, do kterých se rodíme (ať už šťastně, nebo nešťastně). Hovoří se o politických poměrech, které nastolili naši předkové či politické situace v okolí našeho státu.

K politické vině také patří pojem politické odcizení. Znamená to, že si člověk neuvědomuje svou odpovědnost vůči politické moci a je poslušen režimu. Distancuje se některých občanských práv a povinností, jako je například chození k volbám či seznámení se s politickými stranami a jejich jednáním.

Morální vina, je taková, za kterou neseme provinění jako jedinci. Pociťujeme ji ve chvíli, kdy si uvědomíme, že jsme provedli něco nesprávného. První uvědomění si chyby může přicházet ze dvou směrů. Buď své provinění poznáme na základě sebereflexe či konverzace s blízkým člověkem. Výsledkem uvědomění si provinění by měl být život v pokoře, obrození a touze po duševní očistě. Instancí je nám tedy naše vlastní svědomí nebo komunikace s přítelem či milujícím člověkem, který má skutečný zájem o naši duši. Ačkoliv není zcela kompetentní k našemu souzení, může nám prostřednictvím rozhovoru pomoci najít správnou cestu, jak se s proviněním vyrovnat.

S morální vinou je také spjata vina člověčenství, kterou Jaspers popisuje jako vinu, kdy falešně zabsolutňujeme moc, *jakožto jediného určujícího činitele událostí. Je osudem každého člověka být součástí mocenských poměrů, jejich prostřednictvím žijeme.*¹ Můžeme jí čelit jen tím, že se budeme zasazovat o moc, která uskutečňuje právo, přesněji lidská práva.

Nesmazatelnou vinu, založenou na solidaritě mezi lidmi, nazývá Jaspers jako **metafyzickou vinu**. Hovoří o spoluzodpovědnosti za všechno bezpráví a všechnu nespravedlnost. Především za to, která je vykonávána buď s mým vědomím, nebo za mé přítomnosti. Tehdy Jaspers hovoří o hranici, kdy musíme volit, jak budeme jednat. Můžeme nasadit život i v případě, že není vyhlídka na to, že náš čin „přinese nějaké ovoce“. Nebo můžeme zvolit možnost zůstat na živu, protože víme, že úspěch je nemožný.

¹ Karl Jaspers, *Otázka viny* (příspěvek k německé otázce), nakladatelství Mladá fronta, edice Váhy, svazek 3, 2. vydání, 1991, ISBN 80- 204- 0244- 6, str. 9

Důsledkem metafyzické viny je proměna vlastního vědomí já před Bohem, a tak i počátek nového přístupu k životu. Jen Bůh totiž může soudit naše provinění, ačkoliv „*Co platí před Bohem, neplatí proto mezi lidmi.*“² Nemá přece žádného zástupce na zemi.

Tento typ viny se velice těžko popisuje slovy, proto jej mnozí lidé vyjadřují pomocí uměleckých děl, jako jsou malby či básnické sbírky. *Kdybychom se my lidé mohli oprostít od oné metafyzické viny, byli bychom anděly a všechny tři ostatní pojmy viny by se staly bezpředmětnými.*³

Toto Jaspersovo rozdělení a charakteristika jsou stále platné i dnes. Dosah politické viny pokud došlo ke kriminalitě, zanechává v lidech otisk morální i metafyzické viny. Například současné dění ve světě- uprchlická krize.

Kdo soudí a kdo či co je předmětem posuzování?

Jaspers obecně rozlišuje dva typy obvinění. Prvním je vnější obvinění, které se vztahuje k vině politické a k vině kriminální. Rozumí se jí obvinění od osob z okolního světa. Zakládá se na uvalení trestu a volání k odpovědnosti za špatné činy.

Druhým typem je vnitřní obvinění. Pochází z naší duše a vztahuje se na naši osobnost. Jak se říká, pohlcují nás „výčitky svědomí“. Vyplývá nám z toho, že se vztahuje se jen na vinu morální a vinu metafyzickou.

Kdy můžeme soudit kolektiv, a kdy jednotlivce? Tuto otázku si kladl Jaspers v této kapitole a nastínil nám svůj postoj k jejímu řešení. Kolektivní vinu můžeme vnímat pouze v oblasti politické a to pouze ve smyslu naší odpovědnosti za zvolenou vládu. *Má bezpochyby smysl volat k odpovědnosti všechny příslušníky určitého státu za následky, které vznikají z jednání tohoto státu. Jde tu o záležitosti kolektivu. Tato zodpovědnost však má své meze, neznamená obviňovat morálně a metafyzicky jednotlivce.*⁴

² Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 17

³ Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 9

⁴ Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 14

Neboť Bible před nás klade i povinnost bránit sebe sama, nedovolit, aby nás zničilo odsouzení druhých ani jejich stálé snahy zaujmout naše místo našich soudců a mít morální dohled nad naším životem.⁵

Co se týče zbývajících typů viny, soudit můžeme pouze jednotlivce. V oblasti kriminální viny je souzen u soudu jednatel, ať už zločin spáchal přímo on, či zamlčel nějaká fakta týkající se případu. Své provinění může nabýt také příslušností ke zločinecké skupině. Toto kriminální provinění se propojuje s vinou morální, kdy jako jednotlivci cítíme provinění za zamlčení zločinu.

Důležitou myšlenkou, kterou Jaspers podotýká je také fakt, že jako lidstvo máme tendenci vést k odpovědnosti za provinění kolektiv, ačkoliv jsme si nyní nastínili, že je to nesprávné. Jak se říká, „házíme lidi do jednoho pytle“. *Vina je zcela subjektivní. Máme se starat o své hříchy, ne o hříchy druhých. Nejsme soudci.*⁶ Předčasným souzením zbavujeme člověka jeho důstojnosti.

Národ nelze učinit individuem⁷, protože není národního charakteru, který by sdílel každý příslušník národa. Platí přece, že co jednatel, to vlastní hodnoty a přístup k životu.

Myšlenky učinit národ individuem užili nacionalističtí socialisté ve své propagandě a vytvořili tak prostředek vzájemné nenávisti národů a lidských skupin.

Problematiku rasových předsudků zpracovává Martin Luther King ve svém projevu s názvem *Mravní nárok na integraci*.⁸ V tomto projevu představuje otázku integrace černošského obyvatelstva Ameriky. *Segregace označuje systém založený na zákazech- upírá černošům rovný přístup do škol, parků, restaurací, knihoven a podobně. Desegregace ruší a neguje, protože prostě tyto právní a společenské zákazy odstraňuje... Integrace představuje pozitivní přijetí desegregace a vítanou účast černošského obyvatelstva v celé*

⁵ Paul Tournier, *Vina*, nakladatelství Návrat domů, Praha, 1995, ISBN 80- 85495- 40- 6, str. 94

⁶ Paul Tournier, *Vina*, str. 95

⁷ Karl Jaspers, *Otázka viny* (příspěvek k německé otázce), str. 16

⁸ Martin Luther King jr., *Odkaz naděje, Vybrané články a projevy*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2012, ISBN 978- 80- 7419- 105- 3, str. 128- 140

*škále lidských aktivit.*⁹ Za druhé světové války existovala vůči židům pouze segregace, dalo by se říci až na vyhrčené úrovni. Desegregace a integrace za této doby nebyla v Německu možná. Druhá světová válka, stejně jako doba Martina Luthera Kinga (1929- 1968), popírala důstojnost a hodnotu člověka. Židovsko- křesťanská tradice odkazuje na tuto důstojnost pojmem obrazu Božího. Neexistuje tedy žádné právo jedné rasy, která by byla nadřazenější rase druhé. S každým jednotlivcem je třeba nakládat jako s *osobou, jenž je posvátná sama o sobě, ne jako s „oduševněným nástrojem“*¹⁰. Není-li s ním takto nakládáno, ztrácí se ze zřetele Boží obraz v něm.

Obhajoba

Obhajoba je nedílnou součástí viny. Jedná se o obhájení našeho jednání před soudícím. *Obhajoba je možná tam, kde smí člověk mluvit.*¹¹ Jaspers hovoří o pěti možnostech obhajoby.

1. Může naléhat na rozlišování. Tím se rozumí určení viny a částečné zproštění obvinění. Tato možnost obhajoby ruší totalitu a napomáhá spravedlnosti.
2. Může předložit, zdůraznit a srovnat navzájem fakta.
3. Obhajoba se může odvolávat na přirozené právo, na lidská práva a právo mezinárodní. Nese s sebou ovšem jistá omezení:
 - a. Stát, který taková práva za války svému národu odpíral, si nemůže činit nárok (ve svůj prospěch) na užívání toho, co sám neuznával.
 - b. Právo máme tehdy, můžeme-li za ně bojovat. Byla-li ve státě bezmocnost si práva vybojovat, zůstávala pouze možnost na ně duchovně apelovat.
 - c. Uznávání přirozeného práva a lidských práv je díky svobodnému volnímu aktu, těch, kteří drží v rukou mocvítězů. Jedná se o milost vůči poraženému.

⁹ Martin Luther King jr., Odkaz naděje, str. 129

¹⁰ Martin Luther King jr., Odkaz naděje, str. 131

¹¹ Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 18

4. Může také nastat zneužití obhajoby, kdy se využije ke službě jiných- například jako zbraň v oblasti politické či hospodářské- tehdy se směšují viny a vzniká tak falešné mínění. Tak si zajišťují souhlas a dobré svědomí, co se týče jejich vlastních činů. *Zlo je však zlem, i když se děje jako odplata.*¹²
5. Tento typ obhajoby spočívá v odmítnutí soudce. Může být prohlášen za zaujatého, nebo se jedná o provinění, které nepodléhá lidskému soudci, ale Bohu. Je zapotřebí uznání viny a nesení odpovědnosti. Nelze člověku nutit obrácení, znovuzrození, taková proměna musí vycházet z nás samých. Nelze ji vnutit zvenčí. Také se zde hovoří o dvou typech: vědomí viny a uznání nějaké instance jako soudce. Ovšem vítězové nejsou sami o sobě ještě soudci. Také nesou svůj podíl provinění z války.
6. Užití protiobžaloby. Poukazuje na činy dalších lidí, které byly zčásti příčinou zla. Může také dojít k mýlce, a potom by mohlo dojít ke křivému obvinění, a to by mělo další následky na naše svědomí. Přidali bychom si další pocit viny.

¹² Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 19

Hlavní téma knihy nese název Německé otázky.

Tato problematika je pro mou práci velmi podstatná. Mým cílem je porozumění viny u Bernharda Schlinka, jehož kniha se zabývá proviněním hlavní hrdinky za druhé světové války. Karl Jaspers v *Německé otázce* nahlíží na každý typ viny v rámci německého národa po druhé světové válce. Tedy mi poskytuje detailní náhled do toho, jak se po válce cítí němečtí občané, a tím mi pomáhá k porozumění pocitům hlavní hrdinky Bernharda Schlinka.

Jaspers sám uznává, že prvotní impulz k rozpoutání druhé světové války vyšel z hitlerovského Německa. *Německo má vinu na válce proto, že to byl jeho režim, kdo válku začal- v okamžiku, který pro to zvolil-, zatímco druzí válku nechtěli.*¹³ Hitler svou autoritou zastrásoval okolní národy a podmaňoval si jejich území, majetek i duševní vlastnictví.

Velmi často německý národ slýchal: „Je to vaše vina!“ Na tuto větu můžeme nahlížet hned několika úhly pohledu.

1. Trpěli takovou politikou, která uvedla do Evropy válku. Tím se poukazuje na politickou vinu.
2. Morální vinu zastupuje hledisko, že podporovali režim a pomáhali jej utvářet.
3. S tím souvisí nečinné přihlížení všemu bezpráví, které bylo konáno. Tím Jaspers poukazuje na metafyzickou vinu.
4. Podílení se na zločinech by zastupovalo vinu kriminální.

Jaspers tedy přistupuje ke každému pojetí viny samostatně.

¹³ Karl Jaspers, *Otázka viny* (příspěvek k německé otázce), str. 22

Zločiny, tedy **kriminální vina**, byla projednána vítězi války u soudu. Přesněji u Norimberského procesu. Došlo k vymezení ve dvou směrech:

1. Tehdy stáli před soudem vůdcové nacistického režimu.
2. Obžalování z konkrétních zločinů: zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a také obžaloba namířena proti jednotlivým osobám i proti organizacím.

Mnoho Němců vnímá tento proces jako urážku a ztrátu důstojnosti. Je možné bezpodmínečně zavrhnout to, co je uráží, a hledají důvody, které by jim pomohly popřít oprávněnost, opravdovost a cíl procesu.

1. Přijetí viny za tuto válku a za veškeré zločiny, které se Hitler páchal na celých národech.
2. Vnímání procesu jako národní potupy. Ovšem proces jako takový není hanba. Hanbou je to, co soudu přecházelo.
3. Můžeme hovořit také o zločinech na poli politické suverenity? Úkolem národů je dohlížet na činy svých vládařů a proviňuje se tak každý jednatel, který přihlížel jednání režimu a nepokoušel se je změnit. Tedy odpověď na otázku zní: ano.
4. Juristická námitka: „*Zločiny mohou existovat jen tam, kde jsou měřítkem zákony. ... Zločin musí být jasně definován a musí být možné stanovit jej jednoznačně v jeho skutkové podstatě.*“¹⁴ Norimberský proces je výjimkou. Soudí na základě zákonů, které stanovuje vůči činům druhé světové války.
5. Vítězova násilná moc není oprávněná. Vítěz poukáže na vinu poraženého a dovede ho k uznání viny. Tato moc může být uplatňována bezohledně a výlučně podle měřítek vlastního zájmu.

Stejně jako v kapitole *Schematika rozlišení* i zde Jaspers pracuje s každým typem viny samostatně. Již jsme si prošli vinu kriminální a vše, co s ní souvisí. Jak již zaznělo, všechny typy viny spolu souvisí. U kriminální viny je patrné, že zločiny, které Německo napáchalo, souvisí primárně s **vinou politickou**. Všichni občané Německého národa nesou odpovědnost za činy své vlády, kterou trpěli. *Všichni Němci, bez výjimky, se podílejí na politické odpovědnosti. Musí tudíž společně působit při úkolech nápravy, které je třeba*

¹⁴ Karl Jaspers, *Otázka viny* (příspěvek k německé otázce), str. 29

*převést na právní formu.*¹⁵ Prostřednictvím voleb máme šanci ovlivnit politickou situaci ve státě. Bohužel v případě nacistického Německa toto privilegium národu uděleno nebylo. Druhá světová válka znamenala pro německý národ politickou bezmocnost.

Pro tuto práci nejdůležitějším typem viny je **morální vina**. Ve Schlinkově díle je nejvíce patrný pocit morální viny a vzhledem k cíli této práce je velmi důležité porozumět tomu, jak morální vinu vnímá Jaspers v případě německého národa. Ta se týkala jednotlivců, kteří cítili působení svědomí a lítosti na vlastní osobnost. Jaspers tento typ viny rozděluje na několik druhů.

1. Život v masce těch, kteří předstírali loajalitu režimu, aby přežili. Například hitlerovský pozdrav či vstup do politické strany. Jednalo se o kamufláž, která se mnohým vyplatila, ve smyslu přežití v nastoleném režimu.
2. Falešné svědomí: *Věřil jsem, že žiji v duchu idealismu, že se obětuji pro nejušlechtilejší cíl a že chci to nejlepší.*¹⁶ Toto jednání se dalo hodnotit jako vědomá zaslepenost či naivita. Byli vedeni touhou po poslušnosti, aby přežili. Proto přivírali oči za přítomnosti špatného činu.
3. Částečné schvalování režimu. Lidé si argumentovali myšlenkou: „Přeci jen je na tom něco dobrého.“
4. Sebeklam, že se dá jejich stát změnit zevnitř. Bohužel situace zašla tak daleko, že se lidé o odpor ani nepokoušeli či odpor vzdávali. O reformu se snažili hlavně umělci, spisovatelé a filosofové v uchování tradic a německého ducha.
5. Rozdíl mezi aktivním a pasivním obyvatelem. Nepochybně politicky aktivní lidé propagující hitlerovský režim jsou vinní, ale co ti pasivní? Ti nesou morální vinu za to, že se žádným způsobem nepodíleli na změně režimu a způsobu života v Německu. Ze strachu z trestů za „vzpoudu“ přehlíželi veškeré špatnosti okolo sebe, ale kdyby se spojili, mohl jejich čin mít svůj účinek.

¹⁵ Karl Jaspers, *Otázka viny* (příspěvek k německé otázce), str. 46

¹⁶ Karl Jaspers, *Otázka viny* (příspěvek k německé otázce), str. 38

6. Souputnictví- kdy se lidé navenek přizpůsobili. Hlavními představiteli této viny jsou lidé, jejichž kariéra závisela na rozhodnutí státu, například lékaři. Ačkoliv systém neschvalovali, přidávali se do politických stran a uzavírali s Hitlerem mírové smlouvy.

Pro teologickou společnost je podstatné cítění **metafyzické viny**. Co vlastně znamená cítit metafyzickou vinu? Za druhé světové války odpovídá nedostatku solidarity s druhým člověkem. Tuto vinu pociťovali lidé, kteří si uvědomovali, že režim jedná proti zákonům a morálce, a přesto s tím nemohli nic dělat.

Možnost omluvy

Možnost omluvy, kterou Němečtí občané hledali, stála na myšlenkách zmírňující vinu. Nechtěli vinu zrušit, ale stáli o zmírnění soudu vůči nim. *Jak po druhé světové válce konstatoval Carl Gustav Jung, většina přiznání má charakter jakési směsice pokání, sebeobranu a dokonce i jisté touhy po pomstě (Jung 1964, 240n). A tak jedním dechem přiznáváme své pochybení, ospravedlňujeme se a už přecházíme do útoku.*¹⁷

Jaspers se pokoušel o **obhajobu** německého národa několika argumenty. I když se lidé báli Vůdce Německa, pokoušeli se o odpor, který je dokázán vysokými počty zatčených a odvedených do koncentračních táborů. Hovoří jak o obyčejných lidech střední třídy, tak o velitelích v armádě. I velitelé pociťovali strach z Vůdce a to především kvůli jeho rozkazům: zabij nebo budeš zabit. Pokud by jeho rozkazy nesplnili, zaplatili by životem.

Vina druhých

V tomto úseku díla Jaspers hovoří o tom, jaká připadá část viny těm, kteří dopustili příchod války. Pokud obviňujeme druhé a nezaobíráme se svou vlastní vinou, znamená to, že jsme sami sobě ještě neporozuměli. Jak již bylo řečeno, umožnili-li druzí svým jednáním osudné události, pak se jedná o politickou vinu.

¹⁷ Miroslav Volf, Odmítnout nebo obejmout?, str. 137

Jako k prvním se vyjadřuje k mocnostem (Anglie, Francie a Amerika), které mohly ovlivnit chod dějin. Vítěz přijal odpovědnost, a pokud by se jí nějakým způsobem vyhýbal, pak by nesl vinu za to, co by se ve světě dělo a nepokusil se tomu zabránit. Velice lehce vynášíme soudy, ale obtížně předpovídáme, jaké důsledky by mohly nastat při nesprávném pochopení situace v jiném státě. Například: pokud by došlo jen k narušení stability vlády v jiném státě, pak by si to velmoc mohla vyložit jako potřebu k nápravě, například vojenským aktem. Pokud by se taková náprava stala častější a častější, ocitli bychom se v situaci, kdy velmoc může v „zájmu celosvětového míru“ zaútočit na kohokoliv a nikdo si nemůže být jistý svou bezpečností.

Vina, kterou dáváme druhým a druzí sami sobě, nebyla vinou ve smyslu zločinů tehdejšího Německa, ale vede k nalezení viny v nás samých.

Očista

Je přirozené, že každý viník má snahu se očistit. Každý jedinec volí očištění dle svého uvážení, které nemusí být vždycky správné, morální. Nejlepší cestou by byla cesta nápravy, pokání, vnitřní obrody a proměny. Může ovšem dojít i k vyhýbání se očistě. A to několika způsoby.

1. Vzájemným obviňováním, kdy *každý z nás se musí rozpomenout, jak se v nitru a navenek choval, a hledat si v této krizi německví znovuzrození sobě vlastní.*¹⁸ Znamená to otevřenost k sobě navzájem.
2. Sebe zavržení a vzdor. Čím citlivější je člověk k výčitkám, tím více bývá bezohledný ke svému okolí. Nejen, že člověk klade tlak na sebe, na své vyznání z viny, ale také na vyznání dalších lidí. Tento typ lidí projevuje agresivnější formu očisty. Každý se snaží vyznat takovým slovem, jaké chce (podle něho) společnost slyšet. Tím se u člověka můžou objevit sklony považovat se za lepšího člověka, než ostatní. Vzdorovitost lidí se projevuje například i mlčením, které pojmají jako poslední „moc“ bezbranného.
3. Uhýbání od jednotlivostí, které jsou samy o sobě správné, ale pro otázku viny nepodstatné. Lidé od přirozenosti hledají chyby na druhých, nemělo by to ale sloužit k tomu, aby nahradily nebo smazaly otázku viny v sobě samých. K nejpochoptelnější podobě uhýbání vede pohled na vlastní utrpení, bídu, ztrátu postavení, zaměstnání a ocitání se v nouzi. *Nechceme se jenom tak snadno cítit nevinni, nechceme litovat samy sebe jako oběti neblahého osudu, nechceme očekávat pochvalu za utrpení, nýbrž chceme se sami sebe ptát, neúprosně si sami pro sebe ujasňovat: kde jsem cítil falešně, myslel falešně, jednal falešně- chceme hledat vinu tak dalece, jak jen možno...*¹⁹ Naráží tak na postoj jednotlivců před Bohem, nikoliv jako kolektivu. Svou bídu a vše zlé, co je po válce potkalo, považují za pravý očistec.
4. Uhýbání od nějakého druhu obecnosti. Za politickou vinu dochází k odpykávání trestu a míra politické odpovědnosti je vymezena mírovou smlouvou, a tím se uzavírá. Morální vina a metafyzická

¹⁸ Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 73

¹⁹ Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 82

vina, ty se nedají odpykávat. Kdo je jednou pocítí, ať už naráz, nebo zvlášť, po celý život se jich už nezbaví. *Bud' se přijetí oné viny- kterou nemají ostatní na mysli, ale kterou stále znovu vyslovuje naše svědomí- stane základním rysem našeho německého sebeuvědomění, a pak půjde naše duše cestou proměny; nebo klesneme do lhostejné průměrnosti pouhého žití. Pak už se v nás neprobudí žádné skutečné hledání Boha; pak nám už nebude zjeveno, co je vlastně bytí; pak budeme hluší k transcendentálnímu smyslu našeho vznešeného básnictví a umění, hudby a filosofie...*²⁰

Cesta očisty

Cesta očisty znamená nápravu našeho jednání. Jedná se o nápravu, která je podmíněná svobodou, neboť z vědomí naší viny pramení vnímání solidarity a společné odpovědnosti. Ve světě politiků se hovoří o splnění úkolů z vnitřního souhlasu, které se stanou součástí zákonů a povedou tak k obnově toho, co bylo zničeno.

Z morálního pohledu jde o naše nutkání pomáhat druhým. Činíme tak z dvojí motivace. První motivací je podání pomocné ruky tam, kde je bída. Druhou motivací je přiznání zvláštního práva lidem, kteří utrpěli jakoukoliv újmu od režimu, včetně emigrantů.

Výčitky vůči naší osobě musíme přijímat a zkoumat je. Měli bychom je hledat. Na základě uvědomění si své viny, dojdeme k ujasnění si nového života v pokoře a svých nových rozhodnutí. Důsledkem se stává uskromnění. Uvědomění si lidské konečnosti a nedovršitelnosti. Z toho vyplývá, že očista je vnitřní proces, neustávající proces, který vede k naplnění osobnosti. Myšlenky o provinění nesmí být abstrahovány rozumem, ale musí být doplněny o náš názor. Je zapotřebí zpřítomnění viny, osvojení si jí a zavrnutí jí naší bytostí. Pokud bychom si osvojili vědomí své viny, pak bychom snášeli falešná a nespravedlivá obvinění s chladnou hlavou. *Pokora a zachování míry jsou naším údělem.*²¹

²⁰ Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 84-85

²¹ Karl Jaspers, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), str. 89

Martin Buber- Vina a pocit viny

Martin Buber ve své eseji *Vina a pocit viny* přistupuje k vině odlišným způsobem než Karl Jaspers. Představuje nám ji skrze psychologický náhled na problematiku. Ačkoliv zaznamenává provinění v oboru kriminality, ústřední roli v jeho eseji hraje vina taková, kterou si uvědomujeme jako jedinci v našem svědomí.

Bernhard Schlink ve své hlavní hrdince ztvárňuje motiv „výčitku svědomí“ a právě Buberova práce mi umožňuje, seznámit se s tím, jak takové svědomí působí na člověka a jak intenzitu provinění zmírnit. Cítila Hanna opravdu výčitky svědomí? Snažila se je pokořit? Podařilo se jí to?

Psychologie je oblast, která se mimo jiné zabývá pocitem viny a upozaďuje události předcházející tomuto pocitu. Psychoterapeut zkoumá život pacienta. Prostředí, v němž žije, jeho jednání a postoje, a drží se pouze faktů, která určují diagnózu nemocného. Například vztahy pacienta k dalším osobám.

Buber představuje přístup k vině u dvou předních osobností psychologie. U Sigmunda Freuda (1856- 1939) a Carla Gustava Junga (1875-1961).

Freud chápal vinu jako přestupek vůči rodičovským a společenským instancím, jako projev oidipovského komplexu. Po takovém přestupku následuje strach z trestu, strach z pokárání či úzkost. Na druhou stranu uvádí také libidózní potřebu po trestu, to znamená, že viník provinění přímo vyhledává, za účelem užití si trestu.

Freud potírá veškeré metafyzické a náboženské teorie o absolutnu a jakékoliv možnosti navázat s ním reálný vztah. Upírá tedy vině ontický charakter.

Oproti Freudovi Jung přijímá mysticko-náboženské koncepce a považuje je za projekce duše zobrazující individualitu v nejvyšším smyslu. V jeho studiích se nesetkáváme s vinou jako realitou z poměru mezi člověkem a světem, protože Jung nepřijímá reálný vztah individuální duše s jinou, který by překračoval meze psychična.

Dalším psychologem, kterého Buber zmiňuje je Viktor von Weisäcker (1886- 1957). Hovoří o vztahu terapeuta a pacienta. Terapeut nemá člověku přinášet spásu, ale jen napomáhat jeho uzdravení. Je prostředníkem mezi pacientem a bohem, kdy si již pacient může pomoci sám. Je průvodcem v hledání a nalezení vlastního osobního přístupu pacienta k provinění. *Kdybych si hrál na morálního arbitra a říkal pacientům, zda se mají cítit vinnými nebo ne, zda se provinili nebo neprovinili, ustoupil bych tím z pozice lékaře a dokonce bych si tím zavřel dveře k účinné pomoci.*²²

Je zapotřebí, aby si terapeut uvědomoval existenci skutečné viny, který stojí proti autentickému pocitu viny. Autentický pocit viny je projevem specifické viny, kterou Buber nazývá „existenční vina“. Rozumí se jí vina, kterou na sebe uvalil jedinec v konkrétní personální situaci. Událost se vybavuje s naléhavostí, až *dolehne celou vahou své existenční pravdy a čas se jeví jako propadání.*²³ Existenční vina je cítěná především pokud člověk poruší lidmi uznávaný řád- proviní se proti druhé osobě.

Jak již bylo řečeno, Buber pracuje s psychologickým pohledem na vinu. *... vina nevnikla odepřením poslušnosti nějakého tabu. Ba naopak. Tabu a tabuizace mohly vzniknout díky antropologické skutečnosti, že člověk se může provinít a být si toho vědom.*²⁴ Psycholog pacientovi pomáhá odkrývat, redukovat a odvodit zjištění pocitu viny. Původ trápení, které pacient cítí, se odhalí s ochotou přiznat si vlastní vinu na aktivních či pasivních procesech, z nichž vzešla. Umlčením tohoto pocitu byla odňata možnost smíru, jak získat opravdový vztah ke svému okolí.

²² Paul Tournier, Vina, str. 71

²³ Martin Buber, Vina a pocit viny, in: Bolest a naděje, deset esejů o osobním zrání, Vyšehrad, 1992, ISBN 80- 7021- 056- 7, str. 170

²⁴ Martin Buber, Vina a pocit viny, str. 169

Martin Buber nastiňuje tři sféry, v nichž můžeme dojít k usmíření viny:

1. Sféra práva. V této sféře je provinění udíleno společností na základě zákonů. K usmíření dojdeme ve třech fázích- doznání, odpykání trestu a náhrada škody. V této sféře nám terapeut nemůže pomoci, pouze může projevovat zájem o pacientův strach před trestem.
2. Sféra víry. Jedná se o vztah mezi Bohem a viníkem. I v této sféře usmíření probíhá ve fázích. Nejprve musí dojít k vyznání hříchů, poté pocítění upřímné lítosti nad činy a následně smírné dostiučinění v nejrozmanitějších formách. Zde nemůže do procesu usmířování vin zasahovat člověk. Leda by viník oslovil uznaného představitele církve či *mluvčího transcendentní instance*²⁵.
3. Sféra svědomí. Buber vnímá svědomí jako *schopnost a tendenci člověka radikálně rozlišovat ve svém minulém a budoucím chování mezi tím, co je třeba pokládat za správné, a mezi tím, co je nutno odmítnout, přičemž nesouhlas s minulým děním leckdy příliš snadno přichází ve značně problematické sebeuspokojení*.²⁶ Prostředí, ve kterém člověk vyrostl a žije, předurčuje pouze smýšlení, které se ve sféře svědomí uplatňují, ale nepředurčuje existenci svědomí. Usmíření viny svědomí se děje dvojí cestou. První je proces vyjasňování, kdy si viník ujasňuje hloubku své viny. Nejedná se jen o poznání, že se nějak provinil, ale i nalezení podstaty viny a její dosah na život. Celé vyjasňování probíhá v nás samých jako rozhovor Já- Nadjá. Veškeré přijímání okolního světa utichá a zůstává naše vlastní identita sama o sobě. Výsledkem vyjasnění si viny je smíření. Nejen smíření se s vlastním proviněním, ale také smíření s člověkem, vůči kterému jsme se provinili. Vyznáme se mu z existenční viny a projevem pomoci mu při překonání následků našeho jednání máme možnost ukázat svou nově vydobytou existenci.

²⁵ Martin Buber, Vina a pocit viny, str. 176

²⁶ Martin Buber, Vina a pocit viny, str. 176

Helmut Weber- Cesta k pozitivní odpovědi překonáním viny obrácením a odpuštěním

Cesta k pozitivní odpovědi překonáním viny obrácením a odpuštěním je jedna z kapitol Weberovy knihy *Všeobecná morální teologie*. Tuto kapitolu jsem si zvolila za účelem Weberovy přehledné charakteristiky, jak překonat vinu. Jak se s ní vypořádat dvojím způsobem. Obrácením a odpuštěním. V tomto oddíle bych se ráda seznámila s tím, jaké vnitřní procesy doprovázely Hannu, v knize *Předčítač*. Došlo k obrácení? Dostalo se jí odpuštění?

Odpuštění a ukončení pocitu viny je spojeno s lidským jednáním (vynaložením nějakého osobního úsilí) a s jeho vůlí, avšak rozhodující je a zůstává odpuštění od Boha. Přesto je zapotřebí prokázání takové spoluúčasti, která se nazývá obrácení.

Obrácení se dá také charakterizovat jako cesta vedoucí k ukončení viny. Dalším bodem je odpuštění, které s vinou nadobro skončuje. A třetím bodem je specifický způsob spojení odpuštění a obrácení, který se nazývá svátost pokání.

Obrácení

Slovo obrácení je jedno z nejstarších lidských slov a několikrát zaznívá také v Bibli. Součkův Řecko- český slovník k NZ představuje pro obrácení slovo *μετάνοια*- *pův. změna smýšlení, lítost; v NZ výhradně nábož. termín: pokání, ovlivněný zejm. hebr. tešuba (kořen š-v-b), jež znamená prvotně obrat v objekt. situaci člověka i světa, způsobený zásahem Božím, a potom odpovídající tomu obrat v životní cestě člověka.*²⁷

Paul Tournier se o pojmu „metanoia“ vyjadřuje tak, že se nejčastěji překládá jako „pokání“. *Doslova to značí „změnu smýšlení“.* *Logické stanovisko při kritice druhých a ospravedlňování sebe sama se změnilo ve způsob myšlení, při kterém každý mluví otevřeně o svých vlastních těžkostech a snaží se pochopit problémy toho druhého...Je to obrácení, zkoumání sama*

²⁷ Josef B. Souček, Řecko- český slovník k Novému zákonu, Kalich, 2003, ISBN 80- 7017- 853- 1, str. 166

*sebe a zároveň i vnitřní proměna, tak jako metafyzická proměňuje fyzické a přináší zcela nová hlediska.*²⁸

Obrácení je termínem, na který můžeme nahlížet dvojím způsobem:

1. Obrat z jednoho směru do druhého, přesněji do opačného směru
2. Druhý způsob vychází z teologického kontextu a charakterizuje obrácení jako komplexní dění. K oproštění od viny nestačí pouze jednoho kroku. Je zapotřebí vyvinout určitého úsilí.
Nejdůležitějšími kroky k obrácení jsou: poznání, lítost a náprava či smír.

Dalším možný pohled na obrácení nacházíme i J.B. Součka v knize *Teologie apoštola Pavla*, kde představuje dva typy lidí. Sarkické²⁹ (psychické) a duchovní.

Ale zároveň i dvě období lidského života: dříve a nyní. *Nové stvoření v Kristu znamená, že staré zašlo.*³⁰ Cesta, která spojuje oblast sarkickou a duchovní není v lidské moci. Je podmíněna eschatologickým děním Božím v Ježíši Kristu, kterého se stáváme součástí přijetím křtu.³¹

²⁸ Paul Tournier, *Vina*, str. 84

²⁹ Od řeckého σαρκός σαρκός, η, které se dle J.B. Součekova *Řecko- českého slovníku k Novému zákonu*, u Pavla překládá jako „tělo“ či „maso“, sarx jakožto nástroj, sídlo a moc hříchu.

³⁰ J.B. Souček, *Teologie apoštola Pavla*, Kalich, Praha, 1976, str. 154

³¹ J.B. Souček, *Teologie apoštola Pavla*, str. 154

Poznání

*V poznání zjišťuje člověk nesprávnost svého činu a vidí sebe jako viníka.*³²

Proviněním začíná už vědomím si nesprávnosti činu ještě před jeho vykonáním. Toto vědomí je ovšem přebyto jinými představami, které jsou v danou chvíli žádanější a oprávněnější. Ačkoliv si špatnost uvědomujeme, ještě ji nechápeme.

Ke skutečnému poznání dochází tehdy, když se člověku „otevřou oči“ a nahlíží své jednání v plném rozsahu a *jako ničím neospravedlněné zlé jednání*.³³ Poznání se člověku dostává samo od sebe- vnutí se do jeho mysli *jako výrok elementární moci svědomí*.³⁴ Není vyloučené, že by se člověk k situaci postavil poctivě, bez jakéhokoliv potlačení pocitů, a přijal pravdu a neutíkal před obviněním.

Uznáním vlastního provinění docházíme k oprostění od nepravosti a uvolňujeme se z naší závislosti na ní. Nicméně empirie vlastní viny může vést k zoufalství či až k cynismu.

³² Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, Zvon a Vyšehrad, 1998, ISBN 80-7021-292-6, str. 314

³³ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 314

³⁴ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 314

Lítost

V lítosti člověk už nejen poznává vlastní vinu jako takovou, nýbrž nepravost, kterou spáchal, výslovně zamítá.³⁵

Ve společnosti se setkáváme s bludným projevem lítosti, který by se dal charakterizovat jako pocit odporu k sobě samému či stísněnost z vlastní méněcennosti. Pravým projevem lítosti je ovšem zaujetí postoje provinilého vůči tomu, co se stalo. Přesvědčení o své chybě a odstranění svého ztotožnění se zlem a uznání, že měl jednat jinak.

V tomto procesu člověk cítí, že v jeho vývoji došlo k zásadnímu zlomu. Nedokážeme se ztotožnit s vlastní minulostí. Dalším projevem tohoto procesu je ztráta sebejistoty a zajištění. „ Co jsem to za člověka, jak jsem mohl provést něco takového!“

Weber zde představuje dva hlavní motivy, z nichž lítost vyrůstá, a jsou rozhodující pro úroveň lítosti.

1. Nedokonalá lítost- Motivem nedokonalé lítosti je bázeň a strach, tedy strach z trestu či negativních následků jednání. V teologii je tato lítost považována za méně hodnotnou.
2. Dokonalá lítost- Motivem dokonalé lítosti je láska. *Když člověk reviduje provinilé rozhodnutí a čin, protože tím zranil ty, které miluje a chce milovat.³⁶ Tento typ lítosti je pravým opakem hříchu, z důvodu toho, že hřích vychází ze zahleděnosti jednotlivce do sebe a dokonalá lítost vychází z pohledu na druhého. Proto je to- na rozdíl od lítosti ze strachu- taková lítost, v níž se děje odpuštění.³⁷*

³⁵ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 315

³⁶ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 316

³⁷ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 317

Náprava nebo smír

*Člověk nezůstává u toho, že je stísněn spáchanou nepravostí a způsobenou škodou, nýbrž usiluje jedno i druhé odstranit nebo vyrovnat.*³⁸

Náprava je zkouškou, jak skutečná je lidská lítost. Vůle a ochota k tomu, napravit své špatné jednání ukazují, jak hluboce člověk lituje.

Není vždy možné nápravu učinit, a pokud možná je, naráží na různé meze. Liší se provinění vůči druhé osobě: *To, že jsme v zásadě omezeném čase života svou vinou způsobili kus utrpení a neštěstí, nemůžeme zřejmě kompenzovat. Do té míry zůstáváme vždy něco dlužni.*³⁹ a vůči Bohu: *Křivda, že ho člověk hříchem zamítl jako základ a střed života, se nedá vyrovnat žádným umrtvováním, byť bylo sebetrýznivější.*⁴⁰

Jádrem nápravy před Bohem je odstranění uzavřenosti do sebe, egoismu a nové otevření svého srdce láskou k druhým. *Pro toho, kdo se obrátí, není strašný Bůh, nýbrž vlastní srdce, jež se rozhodlo pro zlo. Bolest není shora nebo z vnějšku uložený trest, nýbrž důsledek vyplývající ze špatného činu samého...*⁴¹ Nemusíme si hledat potrestání sami, protože utrpení, které pocítujeme na duši je dostatečným trestem. Upřímným pokáním je potom vnímání pocitu, že si tuto bolest zasloužíme, nehledě na dobu jejího trvání.

³⁸ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 317

³⁹ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 318

⁴⁰ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 318

⁴¹ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 318

Odpuštění

Tímto procesem dochází k ukončení viny. Weber představuje tři zvláštnosti odpuštění: jeho rozsah, absolutní nezaslouženost (účinnost od počátku obratu) a sejetí s ochotou viníka odpustit vlastním viníkům. *Opravdové odpuštění je osobním vztahem k někomu.*⁴²

*Odpuštění od Boha znamená dalekosáhlé překonání víry. Co se stalo, není zrušeno, jako by se nestalo, nejsou ani zastaveny nebo zahlazeny všechny negativní následky.*⁴³ Všechno, co se bylo na pocitu viny negativního, končí obrácením se k pokusu o nový začátek.

*Křesťanská tradice také z dobrých důvodů nepokládá opravdové odpuštění za lidskou možnost, ale za Boží dar.*⁴⁴ Odpuštění není odměnou za lidské úsilí nápravy, a není ani něčím, co si musíme zasloužit. Milost odpuštění je Bohem darována svobodně, jako projev jeho laskavosti. Umožňuje člověku pocítit vše výše zmíněné- poznání, lítost, obrácení i samotné odpuštění.

V Bibli nalezneme několik míst, která užívají nové obrazy k popisu odpuštění. Například:

Iz 1,18: Pojdte, projednejme to spolu, praví Hospodin. I kdyby vaše hříchy byly jako šarlat, zbělejí jako sníh, i kdyby byly rudé jako purpur, budou bílé jako vlna.

Mich 7,19: Opět se nad námi slituje, rozšlape naše nepravosti. Do mořských hlubin vhodíš všechny jejich hříchy.

Ž103, 12: jak je vzdálen východ od západu, tak od nás vzdaluje naše nevěrnosti.

Iz 44,22: Zaženu tvou nevěru jak mračno a jako oblak tvé hříchy. Navrať se ke mně, já tě vykoupím.

⁴² Vladimír Jankélévitch, *Odpuštění*, nakladatelství Mladá fronta, vydání první, Praha, 1996, str. 10

⁴³ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 319

⁴⁴ Miroslav Volf, *Odmítnout nebo obejmout*, Vyšehrad, 2005, ISBN 80- 7021-764-2, str. 137

V Bibli je odpuštění vždy vyjádřeno pomocí metafor. Metafora dovoluje lépe popsat porovnání mezi dvěma zdánlivě odlišnými věcmi a tím můžeme vysvětlit subjekt porovnání. Stejně tak je popsáno i interpersonální odpuštění, které je popsáno v genealogickém vztahu k Božímu odpuštění. Totiž, Boží odpuštění je obrazné a analogické k odpuštění mezilidskému.⁴⁵

*Odpuštění Boží je vázáno na odpuštění viny bližního.*⁴⁶ Pokud chceme přijmout odpuštění Boží, musíme projevit své obrácení neodepřením svého odpuštění od Boha.

Realizace obrácení a odpuštění ve svátosti pokání

Svátost pokání je zapotřebí v případech smrtelného hříchu. V takovém, ve kterém došlo ke zrušení vztahu s Bohem.

Weber nastiňuje problematiku smrtelného hříchu. Co je vlastně smrtelný hřích? Podle Webera je lépe hovořit o „těžkém hříchu“ a chápe jej *ve smyslu těžkého objektivního poklesku, jehož velikost lze objektivně a zvnějška poznat, aniž se tím posuzuje tíže subjektivního rozhodnutí.*⁴⁷

Dle Webera xistují dvě pojetí, která popisují těžké objektivní poklesky nebo těžké hříchy.

1. Nevhodné pojetí- Omezení svátosti na „těžké hříchy“ je žádoucí, protože o nich může církev vyvozovat nějaká zjištění. Nemůže zjistit, jak si někdo vnitřně stojí před Bohem. Proto se nemáme ptát na smrtelné hříchy, ale pouze objektivně špatné činy- těžké hříchy. Toto pojetí je ovšem málo teologické. Především z důvodu, že radikálně nahrazuje „smrtelné hříchy“ za „těžké“. Církevní svátost pokání se potom blíží pouhému církevnímu soudnímu postupu a přehlíží se, že se v ní děje odpuštění od Boha.
2. Vhodné pojetí- Spojení „těžkého“ a „smrtelného hříchu“. „Těžké hříchy“ jako objektivně špatný skutek se ve svátosti směřjí uvádět proto, že díky nim má člověk větší pravděpodobnost dojít až k smrtelně hříšnému selhání (úplně zřeknutí se Boha). Z takového

⁴⁵ Anthony Bash, *Forgiveness: A Theology*, série Cascade Companions, nakladatelství Cascade Books, 2015, ISBN 978-1498201483, str. 30- 31

⁴⁶ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 320

⁴⁷ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 321

selhání už si člověk bez pomoci svátosti pokání za pomoci církve nepomůže.

Svátost pokání je při zpracování viny velmi nápomocnou součástí.
*Podporuje proces obrácení a stará se, aby člověk dospěl do cíle.*⁴⁸

*Člověk sám se nejrady vině vyhýbá a s obrácením by často ano vůbec nezačínal. Avšak potlačovaná a nezpracovaná vina může na sebe upozornit nejpodivnějším a nejsubtilnějším způsobem a těžce se vymstít.*⁴⁹ Svátost je prvním krokem k pocítění viny a uvažování či pojmenování svého trápení. Také na svátost můžeme nahlížet jako na proces, který nám pomůže k dosažení cíle obrácení díky tomu, že nám dává víru v odpuštění. Lk 7,48-50: *Řekl jí: „Jsou ti odpuštěny hříchy.“ Ti, kteří s ním byli u stolu, začali si říkat: „Kdo to jen je, že dokonce odpouští hříchy?“ A řekl ženě: „Tvá víra tě zachránila, jdi v pokoji!“*

Pro doplnění Weberova výkladu o pokání se nabízí citace z knihy Miroslava Volfa: *...Opravdové pokání vyžaduje, abychom se, tak říkajíc, vyprostili z oné spleti malých a velkých provinění, jež jsou tak charakteristická pro naše společenské kontakty, přestali se ospravedlňovat a obviňovat druhé a vzali svou vinu prostě na sebe...*⁵⁰

Dle *Baker's Evangelical Dictionary of Biblical Theology* Waltera A. Elwella⁵¹ pokání vyžaduje dvě náležitosti: odvrácení se od zla a směřování k dobru. Teologicky nejvýznamnější je odvrácení se od zla a směřování k Bohu. Pokud se někdo odvrátí od Boha, je označen na odpadlíka. Například lze uvést Boží volání k lidu v knize Ezechiel (18,30): *Obráťte se a odvráťte se ode všech svých nevěrností a vaše nepravost vám nebude k pádu.*⁵² Chceme-li, aby nám byly zlé úmysly a zlé skutky odpuštěny, musíme náležitě změnit naše chování. Příkladem je Iz 1, 16- 17: *Omyjte se, očistěte se, odklid'te mi své zlé skutky z očí, přestaňte páchat zlo. Učte se činit dobro.*

⁴⁸ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 322

⁴⁹ Helmut Weber, *Všeobecná morální teologie*, str. 322

⁵⁰ Miroslav Volf, *Odmítnout nebo obejmout*, str. 137

⁵¹ <http://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/repentance.html> (navštíveno dne 24. 4. 2016)

⁵² Bible, *Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1. vydání, 1979, str. 682*

Hledejte právo, zakročte proti násilníku, dopomozte k právu sirotkovi, ujímejte se pře vdovy.⁵³

⁵³ Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, str. 557

Božena Komárková- Dluh a vina

Dluh a vina je článek, který Božena Komárková sepsala v roce 1962, a byl vydán v knize *Sekularizovaný svět a evangelium*. Tento článek je důležitý pro osvojení si pohledu na vinu, který přímo odkazuje na lidské postavení před Bohem a nabízí variantu, jak vinu překonat.

Jako první je důležité si osvětlit termín **dluh**. Komárková předkládá dvojí pohled na „dluh“. Nejrozšířenějším oborem, který pracuje s tímto termínem, je hospodářství. Jedná se o ekonomické zatížení člověka, tedy se jedná o „ekonomický hřích“. Druhým oborem je náboženství, které představuje dluh jako *nesplněný závazek vůči Bohu*.⁵⁴ Jedná se tak o dluh na spirituální rovině, který je nesplnitelný.

Vina je *přetvoření konkrétní sociální skutečnosti ve stav vědomí*.⁵⁵ Je starší, než její pojmenování jako dluh. Je dokonce starší než krevní msta či Mojžíšova příkázání. Vědomí viny je porušení normativity, jako znaku lidství. Když došlo k přirovnání viny k dluhu vůči Bohu, nabyla představa provinění zvláštní konkrétnosti a naléhavosti.

Komárková demonstruje úzký vztah dluhu a viny na Podobenství o milosrdném pánu a nemilosrdném služebníkovi (Mt 18, 23- 35): *„S královstvím nebeským je to tak, jako když se jeden král rozhodl vyžádat účty od svých služebníků. Když začal účtovat, přivedli mu jednoho, který mu byl dlužen mnoho tisíc hřiven. Protože mu je nemohl vrátit, rozkázal ho pán prodat i s ženou a dětmi a se vším, co měl, a nahradit ztrátu. Tu mu ten služebník padl k nohám a na kolenou prosil: ‚Měj se mnou strpení, a všechno ti vrátím!‘ Pán se ustrnul nad oním služebníkem, propustil ho a dluh mu odpustil. Sotva však ten služebník vyšel, potkal jednoho ze svých spoluslužebníků, který mu byl dlužen sto denárů; chytil ho za krk a křičel: ‚Zaplat’ mi, co jsi dlužen!‘ Jeho spoluslužebník mu padl k nohám a prosil ho: ‚Měj se mnou strpení, a zaplatím ti to!‘ On však nechtěl, ale šel a dal ho do vězení, dokud nezaplatí dluh. Když jeho spoluslužebníci viděli, co se přihodilo, velice se zarmoutili;*

⁵⁴ Božena Komárková, *Sekularizovaný svět a evangelium*, DOPLNĚK, Brno, 1993, ISBN 80-901102-9-0, str. 207-208

⁵⁵ Božena Komárková, *Sekularizovaný svět a evangelium*, str. 208

šli a oznámili svému pánu všechno, co se stalo. Tu ho pán zavolal a řekl mu: „Služebníku zlý, celý tvůj dluh jsem ti odpustil, když jsi mě prosil; neměl ses také ty smilovat nad svým spolužebníkem, jako jsem se já smiloval nad tebou?“ A rozhněval se jeho pán a dal ho do vězení, dokud nezaplatí celý dluh. – Tak bude jednat s vámi i můj nebeský Otec, jestliže ze srdce neodpustíte každý svému bratru.“⁵⁶

Toto podobenství poukazuje na spojení obou pojmů v jazykovém ekvivalentu. Souvislost je mezi sociální skutečností a jejím přenesením do psychologické zkušenosti.

V Ježíšově době byl dlužní zákon takový, že bral lidem svobodu a měnil dlužníky v otroky zrušením lidských vztahů. Na hospodářském dluhu (vině) Ježíš demonstruje lidskou situaci před Bohem. Vina je natolik veliká, že ji nemáme jak splatit. Jedinou možností, jak se viny zbavit, je prosit o pánovo slitování a odpuštění. Vyžaduje *kompenzovat milost vděčností, činit aspoň malé milosrdenství v poměru k tomu, jehož se mu dostalo.*⁵⁷ Lidská situace před Bohem je tedy podobná jako situace dlužníka podle římského práva- *dluh je ohrožení života a všech jeho hodnot.*⁵⁸ Na takovéto situace nejvíce vynikne Boží milosrdenství.

V dnešní době už dluh nemůže být příčinou životní katastrofy. Nyní je dlužník obklopen sociálními opatřeními, právními zárukami a vynutitelností. Dalším důvodem je spojení dluhu s existencí peněz a směny.

Vina není jen psychologickým stavem, ale také je *výrazem pro osobní zapříčinění řádové disharmonie, ať jako zločinu v rozměru sociálním, ať jako hříchu v rozměru náboženském.*⁵⁹ Vždy je zapotřebí zadostiučinění, aby došlo k obnovení řádu. Zde lze uplatnit pravidlo „má dáti-dal“, které je velmi často spojováno s ekonomickou tematikou. Ale jak z textu vyplývá, jedná se o pravidlo předekonomické, zajišťující řád. *Řád založený na této rovnici je*

⁵⁶ Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1. vydání, 1979, str. 796

⁵⁷ Božena Komárková, *Sekularizovaný svět a evangelium*, str. 209

⁵⁸ Božena Komárková, *Sekularizovaný svět a evangelium*, str. 209

⁵⁹ Božena Komárková, *Sekularizovaný svět a evangelium*, str. 211

však současně nezbytnou základnou pro zjevení jinakosti řádu království Božího.⁶⁰

I milost si žádá správnou odpověď: skutky milosrdenství. *Nejde v první řadě o zvěstování lidské viny vůči Bohu, ale o činění milosrdenství vůči bratru. Odkaz na Boží milosrdenství je však výsostným a neopomenutelným důvodem, proč je na místě odpouštět. Je to výzva k těm, kdo věří v Boha. Jiní o své vině vůči němu vědět nemohou.*⁶¹

V dřívějších dobách byly hřích a vina vůči Bohu v obecné výbavě o životě. Nyní, po odložení náboženství, se hřích stal nesrozumitelným a termín viny neurčitý. Člověk pozbyl metafyzického vědomí viny, ale také i uctivému přístupu k sociálním institucím. Co člověku ovšem zůstalo, je citlivost k vině vůči druhému člověku. *V podobnosti o nemilosrdném služebníku dovede chápat jeho druhou část. Avšak jeho důvod, proč třeba činit milosrdenství, je mu cizí.*⁶²

Bible končí konkrétní, neanalogickou, jedinečnou lidskou událostí: spravedlivý je odsouzen. Nejvýznamnějším příkladem je událost na Golgotě. Dává současně možnost poznání i vyznání: já jsem vinen! S tímto vyznáním člověk poznává milost golgotského kříže: *že tento spravedlivý zemřel, aby jej vyvedl z jeho viny; že jest vinen, ale je mu odpuštěno, protože je milován; a že na lásku, která se odvažuje smrti, nemůže být ekvivalentní odpovědi kromě lásky- milosrdenství k těm, kdo se provinili proti nám.*⁶³ Milosrdenství znamená promíjet dluhy ve formě konkrétní služby. Projevem odpuštění v srdci v modlitbě Páně. Taková služba nás legitimuje před Bohem: *odpustil jsem- smím přistoupit k Tomu, jenž mi odpustil. Spravedlnost a milost tvoří jednotu.*⁶⁴

⁶⁰ Božena Komárková, Sekularizovaný svět a evangelium, str. 211

⁶¹ Božena Komárková, Sekularizovaný svět a evangelium, str. 212

⁶² Božena Komárková, Sekularizovaný svět a evangelium, str. 212

⁶³ Božena Komárková, Sekularizovaný svět a evangelium, str. 213

⁶⁴ Božena Komárková, Sekularizovaný svět a evangelium, str. 213

Bernhard Schlink- Předčítač

Základní přehled o vině, odpuštění a očištění jsme získali z analýzy děl Karla Jasperse, Helmuta Webera, Martina Bubera a Boženy Komárkové. Ovšem cílem mé bakalářské práce je porozumění viny v pojetí Bernharda Schlinka v knize *Předčítač*.

Knihu *Předčítač* sepsal Bernhard Schlink v roce 1995 a dílo prošlo také filmovým zpracováním režisérem Stephenem Daldrym v americko- německé koprodukcí, v roce 2008. Ve filmu zazářili v hlavních rolích David Kross a Kate Winslet, která si touto rolí vysloužila cenu Oscar.⁶⁵ Jedná se o napínavý příběh spojující detektivní příběh s motivem objevování a vyrovnává se s nacistickou minulostí. Nicméně jen kniha dokáže popsat veškeré psychické procesy hlavních hrdinů s takovým uměleckým dojmem.

Jedná se o částečně autobiografické dílo, které autor charakterizuje: „*Je to příběh takzvané 'druhé generace', „ vysvětluje Schlink termín, označující generaci poválečných dětí. „ Vyrůstali jsme ve velice naivní atmosféře až do chvíle, než jsme zjistili, co naši rodiče a učitelé provedli. Když milujete někoho, kdo spáchal něco strašného, může vás to pohltnit. “*⁶⁶ A navíc: *Schlinkova kniha je v Německu považována za natolik zásadní k pochopení německé historie, že se v německých školách zařadila mezi povinnou četbu.*⁶⁷

Jako nejvýstižnější charakteristiku tohoto literárního díla lze užít myšlenku Siegfrieda Lenze: *Literaturu považuje stále především za příležitost ke konfrontaci čtenáře s problémy jeho současníků a za „morální instituci“ v schillerovském smyslu; vychází z toho, že nikoli kostýmový traktát, popř. analýza jazykových modelů, nýbrž živá, výrazně charakterizovaná figura a poutavý příběh ve spojení s obecně závažnou myšlenkou představují stále ještě to, co je na literatuře nejcennější.*⁶⁸

⁶⁵ <http://www.csfd.cz/film/234425-predcitac/prehled/> (navštíveno 25. 3. 2016)

⁶⁶ <http://www.epochtimes.cz/2009042710017/Recenze-Predcitac/-The-Reader.html>
(navštíveno dne 9. 4. 2016)

⁶⁷ <http://www.epochtimes.cz/2009042710017/Recenze-Predcitac/-The-Reader.html>
(navštíveno dne 9. 4. 2016)

⁶⁸ Siegfried Lenz, *Hodina němčiny*, Doslov Jiřího Stromšika, ODEON, Praha, 1974, ISBN 01- 081- 74, str. 425

Děj

Základní strukturu knihy tvoří tři části. První částí je seznámení mladého chlapce, Michaela Berga, s mnohem starší ženou, paní Hannou Schmitzovou. Jejich vztah je založen především na předčítání a erotickém souznění, avšak z chlapcovy strany se jedná o opravdovou lásku. Pravidelně dochází do jejího bytu a předčítá z různých děl (odtud název Předčítač). Bral tuto činnost jako poslání. Neměl totiž ani tušení, že Hanna je negramotná. Jednoho dne k ní přijde, aby opět předčítal, ale byt je prázdný.

Druhou část tvoří proces, týkající se koncentračních táborů. Zde Michaela potkáváme jako studenta práv, který se účastní tohoto soudního procesu. Tam se opět setkává s Hannou, která je jednou z obžalovaných. Ačkoliv se mu vrací veškeré vzpomínky na jejich dřívější prožitky, nyní neví, co si o ní myslet. Je vinna? Je nevinna? Co prožívá? Proč ho nyní ignoruje? Spousty otázek a žádné odpovědi. Při procesu odhalí důležitou součást její osobnosti, a sice negramotnost. Aby nevyšel najevo tento ponižující fakt, Hanna na sebe přijala odpovědnost za událost v koncentračním táboře a je odsouzena k doživotnímu vězení.

Třetí část je především o nápravě Hanniny mysli a Michaelově touze ji dát naději, že je na světě někdo, kdo ji neodsuzuje. Nahrával ji své předčítání na kazety. Hanna se na základě nahrávek učila číst a později také psát. Díky čtení se dostala k informacím, o kterých neměla dříve ani tušení. Především o událostech v táboře, o procesu a dalších obviněných. Když dospěla do fáze, kdy ji chtěli propustit na svobodu, zabila se. Proč?

Provinění

Postava Hanny Schmitzové je pro nás stěžejní postavou díla. Právě její postava nám demonstruje pojetí viny Bernharda Schlinka. Vyprávění nám poskytuje několik základních dat jejího života, která jsou pro tuto práci velmi důležitá. Její životní příběh je totiž důležitý pro porozumění viny, jako dějinně-životního rozměru. Narodila se 21. října 1922 v Sibiu (Harmennstadt). Pracovala v Berlíně u společnosti Siemens jako průvodčí, a na podzim 1943 odešla do SS. Do jara 1944 působila v Osvětimi a do zimy 1944/45 v menším táboře u Krakova. Konec války prožila v Kasselu a poté se usadila v Nádražní ulici v Berlíně, kde se ve svých šestatřiceti letech seznámila s mladým Michaellem.⁶⁹ Dalším, velmi zásadním, faktem z jejího života, je skrývání její negramotnosti. Toto tajemství ovlivnilo celý její životní osud, který bude v této práci studován.

Také se můžeme dočíst i o jejím vzhledu kdy působí jako atraktivní a mohutná žena. Pro tuto práci je ale důležité, co zjišťujeme o její povaze, že byla dominantní a velmi introvertní. Měla schopnost podmaňovat si slabší jedince (ať už vědomě, či nevědomě), jako Michaela. Poznamenala Michaelův život natolik, že téměř celý život nebyl schopen navázat trvalý partnerský vztah se ženami.

Při předčítání vybíral Michael díla, s kterými se seznámil během studia školy. Například *Friedricha von Schillera- Úklady a láska, G.E.Lessinga- Emilie Galloti či Homérovy eposy*. Tato díla neměla na její povahu žádný vliv. Spíše šlo o estetický prožitek a ukojení potřeb, které sama uspokojit nedokázala.

V koncentračním táboře, kde dělala dozorkyni, si vybírala z děvčat určených k transportu jednu vyvolenou, která jí předčítala. Už z této doby pochází její záliba v naslouchání čtenáři.

⁶⁹ Bernhard Schlink, *Předčítač*, str. 87

Proces

To, co z ní činí viníka a udává její životní osud, je její funkce strážkyně v koncentračním táboře. Vyrovnání se se svou nacistickou minulostí. Díky práci pro režim se ukazuje i její politická vina. O jejích pohnutkách, proč se dala na dráhu dozorkyně, ale moc nevíme. V textu je zmíněno, že se k SS přidala po nabídce povýšení ze společnosti Siemens. Tuto nabídku nepřijala zřejmě z důvodu negramotnosti (o té bude řeč samostatně). Možná pozice dozorkyně byla místem, kde mohla pracovat, aniž by musela přiznat svůj „handicap“.

Proces se zabývá **kriminální vinou**. Neboť se u soudu projednává úmrtí mnoha žen, které dopustily žalované dozorkyně. Je prošetřována míra provinění a na základě důkazů je Hanně vyměřen trest doživotního vězení.

Důvod proč ji obviňují, je dvojitý. Za první selekce v táboře, výběr žen, které poslala na smrt. *Každý měsíc posílali z Osvětimi zhruba šedesát nových žen a právě tolik jich po odečtu těch, které mezitím zemřely, odvezli zpět. Všem je jasné, že v Osvětimi jsou ženy vražděny. Zpátky proto posílali ty, které již nemohly být nasazovány na práci v továrně.*⁷⁰

Druhým důvodem je událost, která se stala za nočního bombardování, které zavinilo úmrtí žen v kostele. Ona a její kolegyně uzamknuly kostel, ve kterém byly drženy vězeňkyně přes noc. *Za chvíli dopadly bomby. Dokud hořela jenom věž, bylo oheň v kostele pouze slyšet, ale ne vidět. Když se střecha věže zřítíla a prorazila krov, trvalo jen několik minut, než se ukázala ohnivá zář. Potom začaly plameny padat dolů, přeskakovaly na šaty žen, hořící trámův se hroutilo a zapalovalo lavice, kazatelnu a za krátkou chvíli se zřítí krov do kostelní lodi a vše bylo v jednom ohni.*⁷¹ Tuto událost přežila jen matka s dcerou. Dcera později napsala knihu, ve které celou událost popsala. Hanna obsah knihy neznala, ačkoliv se o ní mnohokrát zmiňovali u soudního procesu. Až když se ve vězení naučila číst, dozvěděla se, jak se cítily uvězněné ženy a co se všechno dělo uvnitř hořícího kostela. Možná toto seznámení se skutečností bylo spouštěčem osudové události- sebevraždy.

⁷⁰ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 97

⁷¹ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 109

Své jednání hájila u soudu slovy: „ *Potom se ozval ten křik a pořád se zhoršoval. Kdybychom otevřely a všechny by se vyřítily ven...* “

Předsedající chvíli posečkal. „ Měly jste strach, že by vás vězeňkyně přemohly? “

„ Že by nás vězeňkyně... ne, ale jak jsme to měly dát znova všechno do pořádku? Nastal by takový zmatek, na který bychom nestačily. A kdyby se pokusily o útěk... “

Předsedající opět posečkal, Hanna však větu nedokončila. „ Měly jste strach, že by vás v případě útěku zajali, odsoudili a zastřelili? “

*„ Nemohly jsme je přece nechat jen tak utéct! Byly jsme za ně přece zodpovědné... Vždyť jsme je celou tu dobu hlídaly, v táboře i během pochodu, a v tom byl smysl té věci, že my je hlídáme a ony že utečou. proto jsme nevěděly, co máme dělat. Také jsme nevěděly, kolik žen vůbec přežije další dny. Tolik jich zemřelo a ty, které ještě žily, byly v té době natolik slabé... “⁷² Touto sebeobhajobou si vůbec nepomohla. Ba naopak. Přiznává tím svou toleranci vůči režimu, rasistickému podtextu a nadřazenosti. Ačkoliv ve svých očích se chovala zodpovědně a neprovinila se ničím vážným, pro jiné je to čin falešného svědomí. Tímto se projevuje i její **politická vina**.*

Během Hannina vyslyšení se prokázala její nepřipravenost na soudní jednání. Neznala knihu, kterou napsala přeživší a ani další spisy k přelíčení z důvodu negramotnosti. Soudce svými reakcemi dráždila. *Neměla cit pro kontext, pro pravidla, podle kterých se hrálo, pro formulace, podle kterých byly její výroky stejně jako všech ostatních o vině a nevině posuzovány.*⁷³

Při jednom z dialogů mezi Hannou a soudcem dokonce padla otázka od Hanny k soudci. „ *Já jsem... já myslím... A co byste dělal vy?* “⁷⁴ Tato otázka byla projevem čirého zoufalství člověka, který neví, jak má jednat a reagovat na „náročné“ otázky. Soudce její troufalost odbyl slovy „ *Jsou věci, které člověk prostě dělat nesmí a kterým, nejde-li přitom o život, se musí vyhnout.* “⁷⁵

Jeho odpověď nebyla odpovídající vážnosti Hanniny otázky. Působila spíše bezmocně, až žalostně. Je tedy patrné, že ani soudce není schopen správně odpovědět na otázky týkající se toho, jak měli zaměstnanci koncentračních táborů reagovat na vyhrocené situace, se kterými se při výkonu povolání

⁷² Bernhard Schlink, Předčítač, str. 113-114

⁷³ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 100

⁷⁴ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 101

⁷⁵ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 102

setkali.

Hannina nepřipravenost ji dohnala až k drzosti vůči soudci. *Hanna bojovala dále. Přiznávala, co bylo pravda, a odmítala, co pravda nebylo. Odmítala se stále zoufalejší naléhavostí. Nikdy nebyla hlučná. Ale už sama intenzita, se kterou hovořila, soud rušila. Nakonec to vzdala. Mluvila jen, když byla tázána, odpovídala krátce, uboze, mnohdy roztěkaně. Jakoby na důkaz, že to vzdala, zůstávala nyní, když hovořila, sedět.*⁷⁶

Rozsudek padl na základě jejího vlastního přiznání. Soud vynesl na světlo zprávu, kterou měly dozorkyně napsat o osudné události v kostele. Žádal informace o autorovi. Hanna, zpočátku hájila zájmy kolegyň a hovořila o společné práci, ale jedna z obžalovaných nařkla přímo ji. Soud tedy vyžadoval ukázkou jejího rukopisu pro porovnání. V té situaci Hanna zpanikařila (vyšla by tak najevo její negramotnost) a přijala veškerou vinu na sebe. K její reakci lze doplnit výrok Paula Tourniera o člověku, jehož *arogantní chování, které tak uráží lidi kolem něj, je v jeho případě pouhou maskou, za níž skrývá opravdové vnitřní drama.*⁷⁷

Jednalo se o strach z prozrazení, že ve svém věku neumí číst ani psát? Styděla se? Cítila snad vinu za životy žen, a proto se rozhodla o přijetí viny a potrestání? Projevila se tak **morální vina**? Proč by se ale předtím hájila? Mnoho otázek a mnoho spekulací. Jak píše Pokorný ve své knize *Hermeneutika jako teorie porozumění: Text fixovaný zápisem má jednu základní nepříjemnou vlastnost: neumí odpovědět, když se potřebujeme zeptat na něco, co nám v něm není jasné.*⁷⁸ I *Předčítač* nabízí mnoho otázek, ale odpovědi jsou na čtenářově fantazii. Proto je zapotřebí číst text i mezi řádky. *Jestliže mlčení textu překonáváme vytvářením výkladu (ústního komentáře, poznámek ke kritické edici, monografie, komentáře, homilie, meditace nad textem atd.), tedy meta-textu, je to náhražka dialogu.*⁷⁹

⁷⁶ Bernhard Schlink, *Předčítač*, str. 121

⁷⁷ Paul Tournier, *Vina*, str. 86

⁷⁸ Petr Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění*, nakladatelství Vyšehrad, vydání první, 2006, ISBN 80- 7021- 779- 0, str. 85

⁷⁹ Petr Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění*, str. 86

Při procesu Michael zpočátku nechápal její jednání a chování, ale vše si spojil s její situací a vzešla z toho teorie: *Proto si nechávala předčítat. Proto mě během výletu na kolech přenechala veškeré psaní a čtení a ráno byla v hotelu celá bez sebe, když našla můj vzkaz, tušila, že se budu domnívat, že zná jeho obsah, a obávala se svého odhalení. Proto se v práci nenechala povýšit. Slabost, kterou jako průvodčí mohla skrývat, by při školení na řidičku vyšla najevo. Proto se vyhnula povýšení u Siemensu a stala se dozorkyní. Proto, aby unikla konfrontaci s expertem, se přiznala, že zprávu napsala sama. Proto ve svých projevech před soudem tolik riskovala? Protože si nemohla přečíst ani dceřinu knihu, ani obžalobu, nemohla rozpoznat šance na svou obhajobu a dostatečně se připravit? Proto posílala své chráněnkyně do Osvětlení? Aby je v případě, že si snad něčeho všimly, navždy umlčela? A proto si vždycky vybírala slabé?*⁸⁰

Chráněnkyněmi zde jsou myšleny dívky, které si Hanna vybírala, aby jí předčítaly. Za čtení a mlčení o tom, co dělají u ní v pokoji, získávaly jisté výhody. Ostatní se domnívali, že důvody jejich návštěv u ní jsou erotického podtextu, ale jedna z vyvolených dívek promluvila pravdu. Ochranou slabších dívek za účelem předčítání, si chtěla aspoň trochu ulevit z pocitu provinění. Nemohla je zachránit, tak jim chtěla prokázat milosrdenství. Nevíme, jestli byla věřící, či nikoliv. Avšak díky tomuto jejímu jednání vyplývá, že pociťovala **metafyzickou vinu**.

V předchozí citaci je uvedeno: *Proto mě během výletu na kolech přenechala veškeré psaní a čtení a ráno byla v hotelu celá bez sebe, když našla můj vzkaz, tušila, že se budu domnívat, že zná jeho obsah, a obávala se svého odhalení.*⁸¹ Tato událost souvisí s Michaelovým společným výletem s Hannou. Tam mohl poznat její výbušnou a dominantní povahu, ale jak se říká: láska je slepá. Na tomto výletě přespali v hotelu a Michael se ráno tajně vytratil pro snídani a zanechal Hanně na stolečku vzkaz. Vzhledem k tomu, že nechtěla přiznat svou negramotnost, potřebovala nějak zamaskovat situaci neinformovanosti. Proto svalila veškerou vinu, že ji o svém odchodu neřekl dříve, na něho. Michael v té době zamilovaný a psychicky závislý na její přítomnosti, se začal omlouvat. Hanna byla ale natolik rozzlobená, že: *V ruce měla úzký kožený pásek, který nosila k šatům, ustoupila o krok zpátky a přetáhla mě přes obličej. Praskl mi ret a já pocítil v ústech chuť krve. Nebolelo*

⁸⁰ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 118

⁸¹ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 118

*to. Byl jsem jen strašlivě vyděšen. Napřáhla se ještě jednou. Podruhé však neudeřila.*⁸²

Člověk, který má strach přiznat svůj nedostatek, udělá cokoli, aby jej nemusel vynést na povrch. Například množství lidí, kteří se neodvažují po roky přiznat svou sexuální orientaci. Nyní při procesu ji lidé zavrhovali jako tu, která pracovala pro režim. Přiznat svou nejslabší stránku v takové situaci by zničilo její osobnost ještě více. Tím, že svalila vinu na sebe, byla odsouzena k doživotnímu vězení. Skryla se z dosahu světa, který by ji neustále odsuzoval, jak je součástí lidské povahy. Její obhajoba možná byla podmíněna čistě lidským pudem po sebeobhajobě, ale zdá se, že uvnitř cítila, že její kriminální provinění i negramotnost z ní dělají špatného člověka. Vyřčení pravdy o negramotnosti, by ale změnilo jak rozsudek, tak i spád celého přelíčení.

⁸² Bernhard Schlink, Předčítač, str. 52

Vězení

Tímto se dostávám k třetí části knihy, ve které se setkáváme s Michaelem jako s dospělým mužem, a Hannou jako vězeňkyní.

Michael i po těch letech vnímá, jak jej Hanna ovlivnila v době jejich milostného vztahu. Nejen, že ovlivňovala i jeho současný milostný život, ale také výběr partnerek. Navázal několik vztahů, oženil se s Gertrudou a měl s ní dceru. Ale i manželství ztroskotalo a skončilo rozvodem po pěti letech. Přesto neustále cítil vinu za to, že byla Hanna odsouzena i jeho vinou. Věděl o její negramotnosti a jeho morální povinností bylo tuto skutečnost sdělit soudu. Neudělal to. Byl dotčen fakty o své první lásce. Zamiloval se do dozorkyně dopouštějící takové násilí, do ženy, která ho bez rozloučení opustila a lhala mu (nesdělila mu pravdu o své negramotnosti). Uvnitř něho se odehrával boj lásky a práva. *„Byl jsem si jistý, že jsem ji vypudil, zradil a zapřel. Ve skutečnosti se ale jen vyhnula odhalení v zaměstnání. Na druhou stranu okolnost, že jsem ji vypudil, nic neměnila na tom, že jsem ji zradil. Zůstal jsem tedy vinen. A i kdyby to nebyla pravda, protože zradou zločince se neproviníte, přesto jsem byl vinen, protože jsem zločince miloval.“*⁸³

Přesto ji nezavrhl. Později do věznice posílal nahrávky předčítání knih, což sehrálo podstatnou roli v Hannině životě.

Po uvěznění se Hanna dostává do prostředí, kde má dostatek času na přemýšlení nad svými chybami. Michael, který jí posílal nahrávky, v ní probudil touhu naučit se číst a psát. Člověk, který se učí takovým dovednostem v pokročilejším věku, se musí o to pilněji studiu věnovat a doopravdy na sobě pracovat. Přesto se gramotnosti naučila. Měla velmi silnou motivaci. Nejen, že si chtěla procházet texty, které jí Michael posílal na páskách, tak chtěla získat nějaké vědomosti o důsledcích a procesech druhé světové války. Cítila snad ve svém nitru, že pokud by s negramotností bojovala, mohl být její život lepší?

⁸³ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 119

Již při samotném procesu bylo znatelné, že si svou vinu uvědomuje. *Tím, že přiznala, že zprávu napsala, usnadnila ostatním obžalovaným jejich situaci.*⁸⁴ Nejednala čistě z morálních pohnutek, přece jen šlo o utajení negramotnosti, ale přesto tento čin něco vypovídá o jejím svědomí. Při debatě se soudcem o své obhajobě se často tázala soudce: Co byste udělal vy? Jako kdyby přemýšlela nad tím, zda bylo její jednání dobré nebo nikoliv. Chtěla slyšet, jak se měla zachovat. Její jednání v případě kostela bylo vedeno z pocitu povinnosti, bez ohledu na etiku. Nyní se zpětným pohledem vidí, že je její jednání odsuzováno. Tak přichází na myšlenky nesprávnosti svých činů. Z toho vyplývá, že *člověk pociťuje vinu pokaždé, když se mu hroubí představy, s kterými se ztotožnil.*⁸⁵

Její příběh končí sebevraždou. Tato událost je důležitá pro tuto práci především proto, jaké byly její příčiny. Dohnal ji k ní pocit morální viny? Strach? Jiné pohnutky? Právě díky studiu viny v lidském životě na přechozích analýzách čtyř děl je možné najít různá řešení.

Jednou z možností je pociťování existenční viny. S tímto termínem se setkáváme v eseji *Vina a pocit viny* od Martina Bubera. V Hannině případě to znamená, že cítí provinění za narušení řádů, práv, které Německo té doby uznávalo. Zároveň tím ale narušila také vlastní hodnotový žebříček, který uznávala ona sama. Vyrovnaní se s takovým pocitem je „běh na dlouhou trať“ a její cesta, jak se s ním vypořádat, byla skrze vyjasnění si všech svých provinění a nalezení smíření v psaných dokumentech týkajících se koncentračních táborů.

Další možností je fakt, že člověk, který prožil téměř polovinu života ve vězení, má nejen dost času na přemýšlení o svém dosavadním jednání, chování a hodnotách; ale také prostředí, které ho vede k sebe-nápravě. Je o něho postaráno po stránce ubytování, stravy i hygieny; ale také je tu v bezpečí. Takový člověk, pokud má opustit zdi věznice, má strach z toho, co jej za nimi čeká: „*Je institucionalizovanéj... Tady to byl důležitěj člověk, vzdělanej, venku bude nula... Tyhle zdi maj zvláštní moc. Nejdřív je nenávidíš, pak si na ně zvykneš. Uplyne nějakěj čas a jsi na nich závislej. To je institucionalizace.*“⁸⁶

⁸⁴ Bernhard Schlink, *Předčítač*, str. 120

⁸⁵ Paul Tournier, *Vina*, str. 91

⁸⁶ Film *Vykoupení z věznice Shawshank* (The Shawshank Redemption) od režiséra Franka Darabonty, 1994, USA, na motivy povídky Stephena Kinga

Hanna mohla mít strach, že jakmile vyjde ven, bude sama a navždy ta s cejchem „vraždkyně“. Také zde nemusela skrývat svou neznalost četby a psaní. Nikdo se jí za tento nedostatek neposmíval ani ji za něho nemohl nikdo odsuzovat.

Víme, že Hanna se naučila číst na základě Michaelových nahrávek. Vzala si příslušnou knihu a jako malé dítě se učila jednotlivá písmenka a pokračovala dál a dál. *Z hlediska hlubinné psychologie mohou mít příběhy rozhodující vliv na zdárný průběh individuace, tedy na procesu postupného duševního zrání jedince. V tomto procesu, jehož podstatným rozměrem je postupné poznávání nevědomých hlubin vlastního nitra, je totiž velmi důležité vzájemné harmonické prostředkování mezi vědomými a nevědomými vrstvami duše.*⁸⁷ Později se začala zajímat o publikace související s koncentračními tábory, vězeňkyněmi a dozorkyněmi. *Umění četby je podle Lewise uměním empatie, vcítění se, ne proto, aby čtenář ve svém nitru vyvolal tytéž pocity a chvění, které zakoušel autor ve chvíli psaní, ale aby sám stanul tváří v tvář skutečnosti či vizi, která ony pocity a ono chvění vyvolala. Čtení může být v tomto smyslu iniciačním zážitkem, může změnit čtenářovo vědomí.*⁸⁸ Tato citace zcela popisuje, s jakými emočními pochody se musela Hanna potýkat během své četby. Pokud se jich nahromadilo příliš, její svědomí se s nimi nebylo schopno v tu chvíli vyrovnat, a proto si sáhla na život.

Během doby ve věznici se snažila pochopit, jaké důsledky a procesy doprovází druhou světovou válku. Také si přečetla dokument, který sepsala matka s dcerou, které přežily požár v kostele. Zjištění o tom, co si takové dvě křehké a slabé ženy vytrpěly, co vše zažily a co se jim honilo hlavou, muselo zanechat otisk v její mysli. Poznání skutečných důsledků svého jednání a všech informací o koncentračním táboru, jí přimělo k opravdové lítosti. Kvůli lítosti, která se v ní projevovala, hledala nějakou cestu nápravy. Jako projev žádosti o nápravu a odpuštění, věnovala přeživší dceři veškeré své úspory, které po své smrti zanechala. Je poněkud nevhodné odčinit takové utrpení a psychické týrání financemi, ale zřejmě jinou cestu nenacházela. Svůj společenský trest si „odpykala“ ve věznici a jako pokání si prošla veškeré dokumenty

⁸⁷ Pavel Hošek, Kouzlo vyprávění, Proměňující moc příběhu a „křest fantazie“ v pojetí C.S. Lewise, nakladatelství Návrat domů, Praha, 1. vydání, 2013, ISBN 978- 80- 7255- 293- 1, str. 24- 25

⁸⁸ Pavel Hošek, Kouzlo vyprávění, str. 97

o koncentračních táborech. *Léta vězení neměla být pouze uloženým trestem. Hanna jim chtěla dát nějaký smysl, aby tím došla uznání.*⁸⁹ Finanční obnos, který Michael odevzdal adresátce, putoval na „...něco, co souvisí s holocaustem, mi připadá jako rozhrěšení, které nemohu a ani nechci poskytnout.“⁹⁰ Opuštění projeveno nebylo, ačkoliv Hanna projevila upřímnou lítost.

Je velmi důležitým faktem, že lidé prožívající nějaké psychické trápení nebo pokání atd. se velmi často mění i navenek. Právě u Hanny je to krásně popsáno slovy: *Vždycky o sebe pečovala, i přes svou mohutnost bývala hubená a skoro až úzkostlivě, přehnaně čistotná. Najednou začala hodně jíst, málo se mýt, ztloustla a páchla. Přitom nepůsobila ani nešťastně, ani nespokojeně. Vlastně to vypadalo, jako by jí už odchod do kláštera nestačil, jako by klášterní život byl příliš společenský a užvaněný, a musela se proto ještě víc stáhnout do klauzury, kdy vás už nikdo nevidí a vzhled, šaty a zápach, nehrají žádnou roli.*⁹¹ Toto vše jsou projevy psychických procesů, když na člověka doléhá stres, strach či vina. Soud ji odsoudil k vězení, ostatní vězeňkyně ji mohly odsoudit za její činy, ale tento projev spíše odpovídá jejímu vlastnímu souzení své osobnosti.

Při setkání s Michaelem, který za ní přišel do věznice, se mu svěřila: „*Vždycky jsem měla pocit, že mi beztak nikdo nerozumí, že nikdo neví, kdo jsem a co mě k tomu či onomu přivedlo. A víš, když ti nikdo nerozumí, tak potom po tobě nemůže ani chtít, abys mu skládal úcty. Ani soud to po mně nemohl chtít. Ti mrtví však mohou. Ti rozumí. K tomu tu ani nemusí být, kdyby tu byli, potom by rozuměli velmi dobře. Ve vězení se mnou bývali hodně často. Přicházeli každou noc, ať jsem chtěla nebo ne. Před procesem jsem je ještě mohla, když chtěli přijít, zaplašit.*“⁹² Z této zpovědi je vidět, že měla potřebu nad svými činy přemýšlet a hledat ospravedlnění. Omlouvala své činy tím, že mrtví by ji pochopili, že by jí odpustili, co udělala. Při procesu je ještě mohla zahnat, protože jako negramotná měla nedostatek informací k hodnocení situace. Nyní, po osvojení si četby, získala přístup k faktům ze spisů a knih a dostala se tak do bodu, kdy již mrtvé zahnat nemohla. Chodí k ní,

⁸⁹ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 185

⁹⁰ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 187

⁹¹ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 181

⁹² Bernhard Schlink, Předčítač, str. 172

jako k provinilé, aby ji donutili k přemýšlení nad svými činy a touze po rozhršení. Soud svůj úkol splnil. Je zapotřebí napravit své nitro, tedy svědomí. *Máme co činit s člověkem, který se svým jednáním nebo opomenutím provinil nebo třeba jen podílel na společné vině a je nyní po létech či desetiletích znovu a znovu navštěvován přízrakem svého provinění.*⁹³ Procesem očištění, kdy nahlížíme své viny a nedostatky a snažíme se je překonat sebe-nápravou, máme možnost tento „přízrak“ překonat.

Jak víme, Hanna ovlivnila Michaelům život. Ovlivnil Michael i ten její? Vytvářela si z citací a obrázků koláž na zdi. Jako připomínku minulosti? Chtěla snad pochopit, jak se mohla chovat nebo jak se chovala? Jako trest? Jako pokání? Zároveň měla odstřížky přírody a citace o přírodě a o kráse venku za zdmi vězení. Hledala v nich útěchu? Motivaci? Jedním z obrázků, které si na zdi Hanna vyvěsila, byla fotografie Michaela, vystřižená z novin. Byl pro ni důležitý právě pro své předcítání. Pomocí četby se v mnohém rozvíjela. Dával jí kulturní rozhled, který by si sama nedovolila. Dával jí i sociologický rozvoj. Nezmiňovala se o tom, že by měla nějaké přátele či rodinu. Navázání intimního poměru s dospívajícím Michaellem byl jediný vztah (kromě pracovního vztahu s cestujícími v tramvaji), o kterém víme. Každý z nich měl jiné starosti, přesto spolu velice dobře vycházeli. Je pravda, že byla poněkud dominantní, proto se Michael omlouval za každou chybičku, která se ve vztahu objevila, ačkoliv ji nezpůsobil on. Přesto se vždy usmířili. Z tohoto obrázku na zdi vyplývá, že se o něho stále zajímala. Pozorovala jeho profesní růst, a jak prochází životem. Hledala jeho fotografie v novinách ještě v době, kdy vůbec neuměla číst.

První zásilku poslal Michael Hanně *osmý a poslední osmnáctý rok jejího vězení. Po osmnácti letech vyhověli její žádosti o milost.*⁹⁴

Přestože Michael s ní nikdy nekomunikoval ve vězení jinak než nahrávkami, ona mu dopis napsala. V prvním případě se jednalo o jednoduchou pochvalu knihy, kterou předčítal. Rukopis byl dětský, velice nervózní a roztržitý. Přesto pocházel z její ruky. Michaela to o to více motivovalo předčítat dál. Proč jí nikdy nenapsal? Nevěděl, co napsat. V mládí si Hanna Michaela podmanila svým vztahem k němu, že i lhal před rodiči, aby s ní mohl strávit čas. Nicméně v dospívání jsou lidé nejvíce

⁹³ Martin Buber, *Vina a pocit viny*, in: *Bolest a naděje, deset esejů o osobním zrání*, str. 168

⁹⁴ Bernhard Schlink, *Předčítač*, str. 161

náchylní k ovlivnění a podmanění. Okolí utváří v té době osobnost a jeho nejbližším okolím byla Hanna. Jak se říká: „na první lásku se nezapomíná.“ V dospělosti se Michael stále cítil ovlivněn jejich dřívějším vztahem, že neudržel žádný trvalý vztah. Její vliv je patrný i ve chvíli, kdy začal předčítat na pásy. Začal se soustředit jen na tuto činnost a odsouval stranou jiné důležité úkony. Primárním zájmem se mu stalo předčítání. Hannina zpráva Michaelovi měla napovědět, že se v životě posunula někam dál. Že bojuje se svým strachem z negramotnosti. Jako projev tíže svědomí.

Po soudním rozhodnutí o Hannině propuštění přišel Michaelovi dopis, ve kterém ho ředitelka věznice žádala o pomoc Hanně s návratem do reálného života. Pomoc v tomto případě obnášela: „*Plně by postačovalo, kdybyste jí našel malý byt a práci, během prvních týdnů a měsíců jí občas navštívil a postaral se o to, aby se dozvěděla o nabídkách církevní obce, lidové školy, rodinných vzdělávacích středisek atd. Po osmnácti letech není rovněž jednoduché jít opět do města nakupovat, jednat s úřady, vybrat si restauraci. Doprovod to ulehčuje.*“⁹⁵ Je bez pochyb, že takový člověk se vrací do světa, který se v mnohém změnil. Technologické výzkumy, kultura, móda a další oblasti lidského života, se rychle ubírá kupředu. Zařazení se do běžného života zabere mnoho úsilí, stresu a také času. Michael samozřejmě byt i práci zařídil. Vyprávěl jí o tom při návštěvě. Zasáhla ji snad Michaelova laskavost natolik, že si sáhla na život? Je to možné. Když ji dokázal, že ji nezavrhl, posílá jí nahrávky a v mnohém jí chce pomoci, až odejde z věznice, mohlo to v ní zanechat velice hlubokou citovou bouři. Společně s dalšími emocemi spjatými s propuštěním došlo k vyhocenému úkonu- sebevraždě.

Ředitelka věznice píše v dopise hned po práci a ubytování- nabídky církevní obce. Z toho vyplývá, že jí šlo i o Hanninu duševní podporu. Chtěla, aby se Hanna zaměřila i na vinu, se kterou se setkáváme v Jaspersově textu, jako s metafyzickou vinou. Nevíme, jestli Hanna byla věřícím člověkem, ale po jejích zkušenostech by bylo správné, zaměřit se i na tuto vinu. Je totiž velice důležité myslet nejen na svou rozumovost, ale i na celou svou niternou existenci. *Vzpomeňme na nejrůznější způsoby, kterými se pokoušíme sami sebe ospravedlnit a ukázat, že i naše životy jsou přijatelné a smysluplné pro druhé, pro nás samé a možná i pro Boha.*⁹⁶ Nemusíme hledat ospravedlnění jen skrz

⁹⁵ Bernhard Schlink, Předčítač, str. 167

⁹⁶ Daniel L. Migliore, Víra usilující rozumět, Mlýn, Jihlava, 2009, str. 216

dobré skutky, ale také můžeme velice usilovně pracovat a jednat.

Avšak: „*Ospravedlnění*“ je právní termín a znamená „zproštění viny“ či „napravení“. *Naše ospravedlnění znamená, že náš porušený vztah s Bohem byl obnoven skutkem svobodné milosti a odpuštění. Boží čin ospravedlnění je pouhá milost a je přijímána pouhou vírou.*⁹⁷

Když se člověk vrátí z věznice zpět na svobodu, může se stát, že ho okolní svět stále odsuzuje. *V moderní společnosti jsme stále pod soudem, trochu jako onen obviněný z Kafkova Procesu, který se souží strachem z odsouzení anonymním soudcem. V naší kompetitivní společnosti se ve své touze po úspěchu a přijetí pohybujeme na hranici modloslužby. Jako jednotlivci i jako společnost se hrozíme možností, že nebudeme přijati, že nebudeme v oblibě.*⁹⁸ Proto je zapotřebí si uvědomit, že ačkoliv nás lidé odsuzují, Bůh nikoliv: ... *před Bohem: vina je tak veliká, že člověk nemá, čím by ji odčinil. Jeho jediná možná záchrana je, že se pán smiluje a dluh mu odpustí.*⁹⁹ Bůh miluje, co stvořil. Miluje nás. Ačkoliv hřešíme a chováme se špatně a chováme se k sobě občas „jako psi“, Bůh nás miluje a neopouští. Jediné, co na oplátku vyžaduje, jsou dobré skutky, láska k bližním a k Bohu samému.

Dnes je zcela běžné, že člověk, který cítí nějakou tíži sám v sobě, navštíví specializovaného odborníka. Z Buberova textu víme, že psycholog je jen mezičlánkem mezi uzdravením pacienta a příčinou nemoci. Hanna ovšem příčinu našla sama, ze své vlastní vůle. Anselm Grün dle Mt 5,21- 26 (O zabíjení a smíření) píše, že *smíření začíná v našich myšlenkách a slovech.*¹⁰⁰ Tedy by role psychologa nebyla nijak účinná. Kdo by ovšem mohl Hanně pomoci je církevní obec. V takovém společenství by měla možnost najít smír a cestu pokání. Na své cestě by nebyla sama, protože by jí pomáhal jak farář, tak i poznání, že Bůh je stále s ní. Díky dialogu o svém duchovním životě by měla možnost naleznout vnitřní harmonii a řád. Nezáleží přece jen na tom, co si o nás myslí okolní svět, ale i co si o sobě myslím já sám. Jelikož o žádné odpuštění nijak zájem neprojevila za svého života, spojení s Bohem by ji utvrdilo v tom, že její činy přece jen budou odpuštěny. *Odpuštění znamená,*

⁹⁷ Daniel L. Migliore, *Víra usilující rozumět*, str. 214

⁹⁸ Daniel L. Migliore, *Víra usilující rozumět*, str. 216

⁹⁹ Božena Komárková, *Sekularizovaný svět a evangelium*, str. 209

¹⁰⁰ Anselm Grün, *Škola odpuštění*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002, ISBN 80- 7193- 653- 1, str. 17

*že Bůh odhodil hřích (srov. Iz 38,17), že vinu promíjí, že už hřích vůbec nevidí, že člověka osvobozuje od jeho viny.*¹⁰¹ Bohužel k tomuto kroku Hanna nedospěla. Strach z toho, že jí nikdo nebude schopen odpustit, jí přiměl sáhnout si na život.

U Karla Jasperse se dozvídáme, že výčitky vůči naší osobě musíme vyhledat, přijmout a zkoumat je. Na těchto úkonech si uvědomíme svou vinu a dojdeme k ujasnění si nového života v pokoře a svých nových rozhodnutí. Hanna jistý způsob výčitek vyhledala v knihách, zkoumala, ale nepřijala. Její smrt je toho důkazem.

Důležitým bodem je také otázka Michaela, jako toho, který patřil do generace, která žije po druhé světové válce. Tedy ta, jejíž rodiče, popřípadě prarodiče, nesli nějakou roli v událostech válečné doby. Michael sám zastával k ostatním studentům odstup, proto s nimi demonstrovat nechtěl. Hovořil o generačním konfliktu pocíťovaném jako hnací síla studentského hnutí. Očekávání rodičů vůči jejich potomkům selhala. Buď se nacistický zločinů dopouštěli, přihlíželi jim, přehlíželi je nebo zločince mezi sebou tolerovali. Některé děti tak svým rodičům vyčítaly jejich skutky, některé děti nic vyčítat nemohly. Nevnímaly totiž tento problém jako generační konflikt, ale jako problém sám o sobě. *To, že byly židovské náhrobky pomalovány hákovými kříži, že takové množství starých nacistů udělalo kariéru u soudu, ve státní správě a na univerzitách, že se emigrace a odboj ve srovnání s přizpůsobivým životem opomíjely- to všechno nás naplňovalo studem, i když jsme mohli prstem ukazovat na viníky.*¹⁰² Lidé hledali viníky, ale jejich nalezení nepomůže zbavit se studu. Zmenšovalo trápení. Extrémní stud, který se u nich objevoval, se proměnil v energii, aktivitu a agresi. Mnohé děti se s vinou rodičů smiřovaly jen velice těžko.

Michael však zažívá jiné trápení. Více než odsuzováním vlastních rodičů, se zabývá jiným etickým problémem: Hannina vina byla mnohem větší, než jaké zažil ve svém sociálním prostředí. Musel by tedy především ukazovat na Hannu, jako na viníka, ale svým způsobem byl vinný sám. Miloval ženu, která zabila, trápila a posílala na smrt. Je velice těžké mířit se s tím, že člověk, kterého milujete, se kterým jste vedli intimní poměr, kterému jste dali své

¹⁰¹ Anselm Grün, Škola odpuštění, str. 8

¹⁰² Bernhard Schlink, Předčítač, str. 149

mládí; že je zodpovědný za tolik životů. *Hluboko v srdci každé oběti klíčí hněv proti pachateli, zlost zažehnutá nevykoupeným utrpením.*¹⁰³ Snažil se své svědomí uklidnit myšlenkou na to, že o její minulosti ještě nic nevěděl, když ji poznal. Pokoušel se o vsugerování si nevinu, s jakou děti milují své rodiče. *Láska dítěte k rodičům je jedinou láskou, za kterou nikdo není zodpovědný.*¹⁰⁴

Michaelovo počínání při procesu, kdy neprozradil Hanninu negramotnost; během jejího pobytu ve vězení, kdy jí nenapsal jediná slova podpory, z něho činí viníka také. *Mocná emotivní síla msty není ovšem jediným důvodem, proč nechceme odpustit. Stejný signál vysílá i náš střízlivý smysl pro spravedlnost: pachatel si nezaslouží odpuštění; odpustit by nebylo spravedlivé.*¹⁰⁵ Ale to je mylné. Právě odpuštění přináší spravedlnost. Pokud by Michael o Hanně věděl, že prožívá skutečnou lítost a činí opravdové pokání, bylo by pro něho opuštění snadnější. Změnil by svůj přístup k ní a: *Na druhého se však nedívám jako na nepřítel, nýbrž jako na člověka, který potřebuje pomoc, aby se sám se sebou vyrovnal.*¹⁰⁶

Důležitý je také čas, kdy je správné odpustit: *Odpuštění znamená zprostit viníka jeho viny, nebo ho osvobodit před ukončením trestu; osvobodit ho za nic, za žádnou cenu, za žádnou výměnu, zdarma, nádavkem. Proto je však třeba, aby trest- anebo jeho část-, který míníme prominout, ještě trval.*¹⁰⁷

Po Hannině smrti ho svědomí tížilo dál. *Neodpustím-li, má ten druhý ještě nade mnou moc. Určuje mé myšlení a cítění.*¹⁰⁸ Uvědomění si, že nemůže odčinit to, co provedl. Ani Bůh jeho kroky nemůže změnit. Jediným řešením, jak ulevit svému nitru je odpuštění. *Odpuštění je opravdu svobodný čin, který "není pouze re-akcí" a jako takové rozbíjí moc nezapomenutelné minulosti a překračuje nároky pouhé potvrzené spravedlnosti; tím spirálu pomsty se skřípěním zastavuje. Takový je společenský význam odpuštění.*¹⁰⁹

¹⁰³ Miroslav Volf, *Odmítnout nebo obejmout?*, str. 138

¹⁰⁴ Bernhard Schlink, *Předčítač*, str. 150

¹⁰⁵ Miroslav Volf, *Odmítnout nebo obejmout?*, str. 138

¹⁰⁶ Anselm Grün, *Škola odpuštění*, str. 23

¹⁰⁷ Vladimír Jankélévitch, *Odpuštění*, str. 15

¹⁰⁸ Anselm Grün, *Škola odpuštění*, str. 11

¹⁰⁹ Miroslav Volf, *Odmítnout nebo obejmout?*, str. 139 – O spirále pomsty hovoří na téže straně. Jedná se o potřebu oběti po pomstě, aby nastolil spravedlnost vůči viníkovi. Spirála ji nazývána proto, protože pomsta je poháněna odplatou, a odplata je poháněna pomstou.

O Michaelově víře nic nevíme, ale z textu vyplývá, že praktikujícím věřícím nebyl. Pokud i on cítil takové provinění a chtěl svému svědomí ulevit, měl cestu. Církevní obec. Naplněn zlobou mohl svou frustraci reflektovat před Bohem. *Tím, že předstupujeme se svou nevyřízenou zlobou před boží tvář, stavíme jak svého nespravedlivého odpůrce, tak i své rozhněvané já před Boha lásky a spravedlnosti.... Ve světle boží lásky a spravedlnosti však nenávist upadá a je zaseto símě zázraku odpuštění.*¹¹⁰ Takové odpuštění je konečným uklidněním hříšníkovi duše. Michael ovšem křesťanskou cestu odmítl. Z textu nelze soudit, zda o možnosti křesťanské pomoci přemýšlel, pokusil se ji vyhledat či se jí záměrně vyhýbal. Víme, že ředitelka věznice jej žádala o pomoc Hanně v poskytnutí jí pomoci v nalezení církevní obce. Michael zajistil vše, co měl, kromě tohoto kroku. Dalo by se hovořit o distanci vůči náboženství.

Michael Hanně odpuštění neudělil a ani se nesetkáváme s tím, že by došel k nějaké své vnitřní proměně- očištění. Sám na to nestačil, ale ani se nedozvídáme se o tom, že by zkoušel vyhledat pomoc v tom, smířit se s vinou. Jeho životní příběh upadá do zoufalství.

¹¹⁰ Miroslav Volf, Odmítnou nebo obejmout?, str. 142

Závěr

V úvodu této práce jsem si kladla za cíl prostudovat si pohled na vinu a její odčinění z textu Karla Jasperse, Helmuta Webera, Martina Bubera a Boženy Komárkové. Z nastrádaných poznatků jsem chtěla najít cestu k pochopení, jak popisuje vinu Bernhard Schlink v knize *Předčítač*.

V Schlinkově pojetí viny vystupují jak kriminálními činy, tak morální provinění hlavních postav. Kriminální vina se týká Hanniny minulosti jako dozorkyně v koncentračních táborech. Celá její „kariéra“ je završena úmrtím mnoha žen při požáru v kostele, ve kterém je nechala zamčené. Její profese dozorkyně také poukazuje na politickou vinu, kdy podporovala zločinecký režim.

U soudního procesu odhalená minulost ovlivnila morální smýšlení nejen Hanny, ale i Michaela, který jí miloval od svých „pubertálních let“.

Morální vina týkající se Hanny je charakteristická tíhou svědomí, kam až dovede člověka přijetí morální odpovědnosti za své činy a důsledky z toho plynoucí. Také představuje proměnu člověka zatíženého prohřešky své minulosti k „svému nejlepšímu já“. Bohužel jsou takové pocity natolik silné, že Hannin příběh končí sebevraždou, tedy žádným rozhrěšením.

U Michaela je morální vina popisována na vztahu k Hanně. Michael mohl soudu sdělit fakta, která by ovlivnila výši jejího trestu, ale neudělal to z důvodu „urážky“ své osoby tím, že miloval vražedkyni. Lásku k takovému člověku vnímá Michael také jako morální poklesek, ačkoliv v té době netušil o její minulosti vůbec nic.

Jaké východisko k odpuštění Schlink předestírá a je takové východisko adekvátní?

Hanna Schmitzová spáchá sebevraždu předtím, než nějakého odpuštění mohla dojít. Bernhard Schlink pracuje doslovně s tematikou odpuštění jen okrajově. Spíše jeho text stimuluje čtenáře k tomu, hledat vlastní řešení, proč se odpuštění nedočkala.

K závěru knihy Michael plnil poslední vůli Hanny a navštívil ženu, která přežila požár v kostele, v němž zahynulo mnoho žen Hanninou vinou.

Hanna si přála, aby ženě předal veškeré finance, které po sobě zanechala v krabici a Michael jí vypověděl vše, co předcházelo tomuto projevu lítosti. Tímto gestem ji žádala o odpuštění. Bohužel žena projevenou lítost nepřijala a rozhršení nedala. Peníze nechala Michaela předat spolku, který by se zabýval analfabetismem, ale krabici si ponechala. Odpuštění od přeživší se tedy nedočkala ani post mortem.

Člověk, který odpuštění neudělí, neustále trápí i sám sebe. Stejně jako Michael, i „přeživší“ je Hanniným proviněním po psychické stránce poznamenána navždy. Neustále cítí důsledky jednání Hanny, coby dozorkyně, a upřímným projevem odpuštění by se od Hanniny nadvlády oprostila. Smířením se s tím, co Hanna vůči ní udělala, a že toho upřímně lituje, by ji umožnilo přestat „žít minulostí“. Ulevila by především sama sobě, svému nitru, které stále cítí křivdu a bolest. Proto nastíněná problematika odpuštění není správným příkladem, jak by měl člověk jednat.

Odpustil Michael Hanně všechna její provinění? Několikaletým zasíláním nahrávek předčítání poukazuje na projev solidarity s člověkem, který si odpykává trest za vinu. Po schválení Hannina propuštění, se na žádost ředitelky věznice, rozhodne sehnat jí práci, byt a opatřit jí zázemí. I tento skutek vůči její osobě vyjadřuje solidaritu. Žádné slovní odpuštění nevyjadřuje, přesto tyto drobné situace dávají znát povědomí o Hannině pokání.

Proč hlavní hrdinka jeho knihy, Hanna Schmitzová, dospěla pouze k prvnímu kroku - přiznání si provinění, ale nedospěla k dalšímu kroku - přijetí odpuštění?

Jednou z možných odpovědí je pocit existenční viny, se kterým se nedokázala vypořádat. Hanna cítila provinění za narušení společností uznávaného řádu. Zároveň tím ale narušila řád, který uznávala ona sama. Vyrovnání se s takovým pocitem je velmi obtížné bez pomoci druhých, popřípadě bez odborné pomoci. Cesta, jak se s vinou vypořádat, byla skrze vyjasnění si všech svých provinění a nalezení smíření prostřednictvím psaných dokumentů týkajících se koncentračních táborů.

Další možností je, že ve vnitřním procesu očisty, kdy se zabývala svým proviněním a přijala jej, zpřítomnila vinu. Bohužel nedošlo k zavrnutí jí svou bytostí, ale zavrnutí sebe sama za přijatou vinu.

Jaký je rozdíl mezi pojetím očištění a odpuštění? Který z termínů je Schlinkovi bližší?

Očištění je vnitřní proces, odehrávající se v provinilém. V tomto procesu dochází ke změně pohledu na vlastní život. Výčitky vůči naší osobě musíme vyhledat, prozkoumat a přijmout. Uvědoměním si provinění vede k novému životu v pokoře a k novým rozhodnutím.

Odpuštění je proces, který ukončuje vinu. Nejprve dochází k obrácení, kdy si člověk přisvojí skutečnost, že se provinil a posléze přichází k poznání viny. Následuje pocit lítosti zakončen hledáním nápravy svých činů a smíru. Odpuštění celý proces završuje.

Odpuštění je vázáno na druhou osobu. Odpuští někdo někomu. Hovoříme ale nejen na rovině interpersonální, ale také na rovině náboženské. Milost odpuštění je člověku Bohem darována svobodně, jako projev jeho laskavosti. Umožňuje člověku pocítit vše výše zmíněné- poznání, lítost, obrácení i samotné odpuštění.

V Schlinkově *Předčítači* se setkáváme především s procesem očištění. Příběh Hanny popisuje její proměnu osobnosti podmíněnou bojem se svým nejskrytějším tajemstvím- negramotností. Dochází k proměně provinilé v jejím nitru. Jak již bylo řečeno, o odpuštění se Schlink příliš nerozepisuje.

Celé téma viny v knize *Předčítač* je ilustrováno na postavách bez náboženského smýšlení. A ani Michael, ani přeživší dcera nedokázali Hanně projevit odpuštění. A co víc, Hanna nedokázala odpustit sama sobě. Knize chybí teologické porozumění vině, a tudíž její představení viny není nijak přínosné pro teologickou společnost. Přesto je tato kniha skvělým dílem, které nám beletrizovanou formou osvětluje fenomén viny v mnoha náhledech (například dosah existenční viny, touhu po poznání provinění, dosah tohoto poznání nebo vina lásky k vražedkyni). *Předčítač* je kniha, která je, ač nezáměrně, kritickou studií o nedostatečnosti jaspersovského konceptu očištění. Očištění je vnitřní proces, který probíhá v člověku neustále. Je zapotřebí neustále hledat motivaci pro to, být lepší. Hannina smrt znamenala, že když se neseťkávala s odezvou své snahy, přestala mít motivaci bojovat za „ své lepší já“. Lidé uvedení v knize nedokázali najít cestu

k nápravě svých mezilidských vztahů. Jejich očištění tedy neproběhlo tak, jak Jaspers představuje.

Zdroje

Bash Anthony, Forgiveness: A Theology, série Cascade Companions, nakladatelství Cascade Books, 2015, ISBN 978-1498201483

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1. vydání, 1979

Buber Martin, Vina a pocit viny, in: Bolest a naděje, deset esejů o osobním zrání, Praha, Vyšehrad, 1992, 2. vydání, ISBN 80- 7021- 056- 7

Eagleton Terry, Úvod do literární teorie, nakladatelství Plus, Praha, 2010, 2. vydání, ISBN 978- 80- 00- 02587- 2

Grün Anselm, Škola odpuštění: cesty ke smíření, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2002, ISBN 80- 7193- 653- 1

Hošek Pavel, Kouzlo vyprávění, Proměňující moc příběhu a „křest fantazie“ v pojetí C.S. Lewise, Praha, nakladatelství Návrat domů, 2013, 1. vydání, ISBN 978- 80- 7255- 293- 1

Jankélévitch Vladimír, Odpuštění, nakladatelství Mladá fronta, Praha, 1996, 1. vydání, ISBN 80-204-0551-8

Jaspers Karl, Otázka viny (příspěvek k německé otázce), edice Váhy, svazek 3, Praha, nakladatelství Mladá fronta, 1991, 2. vydání, ISBN 80- 204- 0244- 6

King Martin Luther jr., Odkaz naděje, Vybrané články a projevy, Praha, Sociologické nakladatelství, 2012, ISBN 978- 80- 7419- 105- 3

Komárková Božena, Sekularizovaný svět a evangelium, Brno, nakladatelství DOPLNĚK, 1993, 1. vydání, ISBN 80- 901102-9- 0

Lenz Siegfried, Hodina němčiny, Doslov Jiřího Stromšíka, nakladatelství ODEON, Praha, 1974, ISBN 01- 081- 74

Migliore Daniel L., Víra usilující rozumět, Úvod do křesťanské teologie, nakladatelství Mlýn, Jihlava, 2. vydání, 2009, ISBN 978- 80- 86498- 33- 1

Oeming Manfred, Úvod do biblické hermeneutiky, nakladatelství Vyšehrad, Praha, 2001, 1. vydání, ISBN 80- 7021- 518- 6

Pokorný Petr, Hermeneutika jako teorie porozumění, nakladatelství Vyšehrad, 2006, 1. vydání, ISBN 80- 7021- 779- 0

Schlink Bernhard, Předčítač, nakladatelství Prostor, Praha, 2013, 6. vydání, ISBN 978- 80- 7260- 279- 7

Souček Josef B. a Pokorný Petr, Teologie apoštola Pavla, Kalich, Praha, 1982, 2. vydání

Souček Josef B., Řecko- český slovník k Novému zákonu, nakladatelství Kalich, 2003, ISBN 80- 7017- 853- 1

Tournier Paul, Vina, nakladatelství Návrat domů, Praha, 1995, 1. vydání, ISBN 80- 85495- 40- 6

Volf Miroslav, Odmítnout nebo obejmout?: totožnost, jinakost a smíření v teologické praxi, Vyšehrad, 2005, 1. vydání, ISBN 80- 7021-764-2

Weber Helmut, Všeobecná morální teologie, nakladatelství Zvon, 1998, 1. vydání, ISBN 80-7021-292-6

<http://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/repentance.html> (navštíveno dne 24. 4. 2016)

<http://www.csfd.cz/film/234425-predcitac/prehled/> (navštíveno 25. 3. 2016)

<http://www.epochtimes.cz/2009042710017/Recenze-Predcitac/-The-Reader.html> (navštíveno dne 9. 4. 2016)

Film Vykoupení z věznic Shawshank (The Shawshank Redemption) od režiséra Franka Darabonty, 1994, USA, na motivy povídky Stephenha Kinga

